

Hodnotová orientace středoškolské mládeže

Pavla Nováková

Bakalářská práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavla NOVÁKOVÁ**

Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Hodnotová orientace středoškolské mládeže**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretických východisek pro praktickou část práce.

Charakteristika výzkumného souboru.

Provedení kvantitativního výzkumu.

Zpracování a vyhodnocení výsledků výzkumu.

Přijetí odpovídajících závěrů.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- GAVORA, P.** Výzkumné metody v pedagogice : příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky. 1. vyd. Brno : Paido, 1996. 130 s. ISBN 80-85931-15-X.
- KELLER, J., FRIČ, P., GÁL, F.** Hodnoty pro budoucnost. 1. vyd. Praha : G plus G, 1996. 94 s. ISBN 80-901896-4-4.
- KRAUS, B., et al.** Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. 1. vyd. Brno : Paido, 2006. 156 s. ISBN 80-7315-125-1.
- MACEK, P.** Adolescence. 2. vyd. Praha : Portál, 2003. 144 s. ISBN 80-7178-747-7.
- PELIKÁN, J.** Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- SAK, P.** Proměny české mládeže : česká mládež v pohledu sociologických výzkumů. 1. vyd. Praha : Petrklíč, 2000. 291 s. ISBN 80-7229-042-8.
- SAK, P., SAKOVÁ, K.** Mládež na křižovatce : sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace. 1. vyd. Praha : Svoboda Servis, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Mgr. Svatava Kašpárková, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

13. února 2009

Termín odevzdání bakalářské práce:

15. května 2009

Ve Zlíně dne 13. února 2009

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 3.3.09.....

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce sestává z teoretické a empirické části a objasňuje problematiku hodnotové orientace u mladých lidí. První, teoretická část je diferencována na tři základní okruhy. První okruh vymezuje životní období adolescence, poukazuje na vývojové změny s adolescentním obdobím spojené. Druhý okruh blíže charakterizuje faktory, které hodnotovou orientaci mládeže determinují. Jedná se o rodinu, školu v kontextu s výchovou a také sociální prostředí. Třetí a poslední okruh se již zabývá samotnými hodnotami a hodnotovou orientací. Rozeznává pojetí hodnot, jejich členění a v neposlední řadě objasňuje pojem hodnotové orientace s odkazem na realizovaný výzkum PhDr. Petra Saka. Druhá, empirická část pojednává o vlastním výzkumu hodnotových orientací středoškolské mládeže. Upozorňuje na cíle a předmět výzkumu, hypotézy, metody a vzorek výzkumu. Prostřednictvím grafů interpretuje výsledky, prezentuje a shrnuje odlišnosti v hodnotových orientacích mládeže v závislosti na pohlaví, vzdělání a třináctiletém časovém odstupu.

Klíčová slova: hodnoty, hodnotová orientace, adolescence, sebehodnocení, interakce, komunikace, výchova, sociální skupina

ABSTRACT

The bachelor thesis consists of a theoretical and an empiric part. It depicts value orientation in young people. The first part, the theoretical one, is divided into three basic spheres. The first sphere defines a life period of adolescence, points out the evolutionary changes connected with the adolescence period. The second sphere defines factors, which determine value orientation of the young. They are considered to be a family, school in connection with education and the social environment as well. The third and at the same time the last sphere deals with separate values and value orientation. It distinguishes the conception of values, their segmentation and last but not least clarifies the conception of value orientation with reference to research, which has been realised by PhDr. Petr Sak. The second, empiric part, provides own value orientated research amongst young people at secondary schools. It draws the attention to goals and the research subject, hypothesis, methods and research sample. By means of graphs it interprets results, presents and sums up differences in value orientation of the young in relation to their sex, education and a thirteen-year interval.

Keywords: values, value orientation, adolescence, self-image, interaction, communication, education, social group

Tímto bych chtěla poděkovat své vedoucí bakalářské práce Ing. Mgr. Svatavě Kašpárkové, Ph. D. za cenné rady a připomínky, za odborné vedení a metodickou pomoc při zpracování mé práce.

Motto:

„Existuje jen jediný způsob, jak si poradit s životem, a to najít onen soubor hodnot, které nepodléhají módním trendům, které se nikdy nemění a budou neustále rodit ovoce v tom smyslu, že nám i uprostřed velice nejistého světa přinesou klid, zdraví a jistotu.“

Thomas Hora

OBSAH

OBSAH	8
ÚVOD	10
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1 ADOLESCENCE JAKO ŽIVOTNÍ OBDOBÍ	12
1.1 CHARAKTERISTIKA ADOLESCENCE	12
1.2 DIFERENCIACE OBDOBÍ ADOLESCENCE.....	13
1.2.1 <i>Vývojové změny v adolescenci</i>	13
1.2.1.1 Pubertální změny	13
1.2.1.2 Kognitivní změny.....	14
1.2.1.3 Emocionalita	14
1.2.1.4 Oblast vztahová.....	15
1.2.1.4.1 Vztah k sobě.....	15
1.2.1.4.2 Vztahy s druhými	16
1.2.1.5 Utváření identity	16
1.3 SUBKULTURA MLÁDEŽE	17
2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ HODNOTOVOU ORIENTACI MLÁDEŽE	18
2.1 RODINA.....	19
2.1.1 <i>Psychologická charakteristika rodiny</i>	19
2.1.2 <i>Funkce rodiny</i>	19
2.2 ŠKOLA A VÝCHOVA.....	22
2.3 SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ	24
2.3.1 <i>Sociální skupina</i>	25
2.3.1.1 Školní třída.....	26
2.3.1.2 Vrstevnické skupiny.....	27

3	HODNOTY A HODNOTOVÁ ORIENTACE	29
3.1	POJETÍ HODNOT.....	29
3.2	ČLENĚNÍ HODNOT	30
3.2.1	<i>Schwartzova koncepce hodnot</i>	32
3.3	HODNOTOVÁ ORIENTACE	34
3.3.1	<i>Pojem hodnotová orientace</i>	34
3.3.2	<i>Hodnotová orientace ve výzkumech Petra Saka</i>	34
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	40
4	VÝZKUM HODNOTOVÝCH ORIENTACÍ ŽÁKŮ STŘEDNÍCH ŠKOL	41
4.1	PŘEDMĚT A CÍLE VÝZKUMU.....	41
4.2	VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	41
4.3	VÝZKUMNÉ HYPOTÉZY	41
4.4	POUŽITÁ METODA SBĚRU DAT	42
4.5	SLOŽENÍ VÝBĚROVÉHO SOUBORU	44
4.5.1	<i>Charakteristiky vybraných škol – počet studentů</i>	45
4.6	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	46
4.6.1	<i>Interpretace rozdílů v hodnotových orientacích mužů a žen</i>	54
4.6.2	<i>Interpretace hodnotové diferenciaci v závislosti na vzdělání</i>	56
4.6.3	<i>Generační vývoj hodnotové orientace středoškolské mládeže</i>	57
4.7	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	59
	ZÁVĚR	62
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
	SEZNAM OBRÁZKŮ	65
	SEZNAM GRAFŮ	66
	SEZNAM TABULEK	67
	SEZNAM PŘÍLOH	68

ÚVOD

Jedním z nejčastějších a nejspolehlivějších témat starších lidí kdekoliv a kdykoliv bývá pohoršování se nad mravním životem dnešní „zkažené“ mládeže. S největší pravděpodobností takto nahlížely na své následovníky již první generace, které zestárly a naučily se mluvit. Ovšem když se na chvíli zastavíme a podíváme se na dnešní informační společnost měnící se světelnou rychlostí, je otázka „Jaká je ta dnešní mládež?“, dvacet let po převratu namístě. Obavy o úpadku globálních a prosociálních hodnot a změně trávení volného času u mladých lidí jsou oprávněné, zejména v důsledku rozvíjejících se komunikačních technologií – PC, internet, stále se zvyšující toxikomanií, kriminalitou nebo novými fenomény extremismu a nových náboženských hnutí. Příkladem pro přebírání a utváření hodnotové orientace mladých lidí nemůže být ani idea demokratického státu u nás v zastoupení státními orgány, kde se setkáváme nejen se stagnací a nezájmem, ale také s korupcí a neschopností komunikace. Mluví se o důrazu na lidskou individualitu projevující se sebestředností zájmů, sobectvím, touhou po penězích, konzumu či komerční sexualitě.

Právě těmto tezím prostupujícím dnešní společností jako komunikační šum, připisují svou vnitřní motivaci uskutečnit výzkum, kdy na základě rozboru hodnotových orientací mladých lidí se pokusím poukázat právě na nepravdivost těchto tvrzení a uveřejním, že se jedná o vnímavé, cílevědomé a altruistické mladé lidi. Kteří se mj. projevují mnohem větší individualitou spojenou s velkou potřebou seberealizace a sounáležitosti nežli generace předchozí, tedy našich rodičů.

Cílem teoretické části mé bakalářské práce tedy bude shromáždit co nejvíce významných a přínosných informací týkajících se adolescentů a jejich hodnotové orientace. Na základě těchto poznatků vytvářejících souvislosti mezi hodnotovou orientací mladých lidí a jejich věkem, vnímáním a mírou ovlivnění jednotlivými faktory navrhnu vlastní výzkum, který zjistí, jaká je celková hodnotová orientace adolescentů spojená s preferencemi jednotlivých životních hodnot. Na základě interpretace výsledků tedy bude možné utvořit si nejen obrázek o tom, které hodnoty žáci preferují více a které méně, ale také jaký je jejich objektivní pohled na svět a jakou životní filozofií se prezentuje celá tato „subkultura mládeže“. Proto se domnívám, že můj výzkum by mohl sloužit i pro jiné nežli studijní účely.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ADOLESCENCE JAKO ŽIVOTNÍ OBDOBÍ

1.1 Charakteristika adolescence

Pokud se zabýváme adolescencí, je důležité, dovést si odpovědět na několik stěžejních otázek, např.: Je adolescence specifickým obdobím v psychickém vývoji člověka? Pokud ano, jak dlouho trvá? Čím začíná a čím končí a co je vlastně psychologickou podstatou tohoto období? Jde z historického hlediska o univerzální etapu života, nebo se její atributy mění v závislosti na konkrétních společensko-historických podmínkách? S těmito otázkami se střetává každý, kdo se chce zabývat psychickými charakteristikami adolescentů.

Termín adolescence je odvozen z latinského slovesa *adolescere* (dorůstat, dospívat, mohutnět). Jak uvádí Muuss (In Macek, 2003, s. 11), bylo toto slovo použito poprvé v 15. století jako termín označující určité období života člověka. V českém jazyce se často setkáváme nejen s označeními *dospívající* či *dorost*, které jsou typické především pro lékařské vědy, ale i rovněž s širším označením *mládež* charakteristické zase pro sociologii a pedagogiku.

G. S. Hall, který bývá označován za zakladatele psychologie adolescence, připisuje tomuto období termín „*Sturm und Drang*“ – **období bouří a konfliktů**. Gesell jako mnoha dalších autorů v tomto období vidí cestu, jak najít sebe sama (Hříchová a kol., 2000, s. 55). Podle Vágnerové (2000, s. 254) je vyjádření přechodnosti jako hlavní charakteristiky tohoto období vyjádřeno v Eriksonově termínu „**psychosociální moratorium**“. Tento termín vyjadřuje skutečnost, že mnohým adolescentům se jeví dospělost příliš náročná nebo málo přitažlivá, a proto ji chtějí odložit. Je také výrazem potřeby něco zastavit, zabrzdit.

Časové vymezení adolescence se u jednotlivých autorů často různí. Většina z nich nachází kompromis v časovém rozmezí **15 – 20 let**. „*Počátek je spojován s plnou reprodukční znalostí, v jejím průběhu se obvykle ukončuje tělesný růst. Pro ukončení adolescence biologická kritéria již takovou váhu nemají – důležitější jsou kritéria psychologická (dosažení osobní autonomie), případně sociologická (role dospělého) a pedagogická (ukončení vzdělávání a získání profesní kvalifikace)*“ (Macek, 2003, s. 12).

1.2 Diferenciace období adolescence

Adolescence je dospívání a mládí současně, liší se od ostatních životních etap a překrývá se s druhou dekadou života. Z psychologického hlediska se jedná o období značně diferencované, ve kterém se odehrává velké množství biologických, psychických a sociálních změn. Proto je důležité členit adolescenci na ranou (časnou), střední a pozdní.

Časná adolescence vymezuje období obvykle datované od 10 do 13 let. Toto období bývá spojováno s výraznými sociálními a psychickými změnami, které jsou důsledkem změn pubertálních. V tomto období je typické zvýšení zájmu o opačné pohlaví, který je posilován pohlavním pudem a výskytem sekundárních pohlavních znaků.

Střední adolescence bývá datovaná od 14 do 16 let a bývá označována jako období úvah a hodnocení, ale také období hledání osobní identity, tj. vlastní jedinečnosti a autentičnosti. Právě v tomto období se adolescenti snaží výrazně odlišovat od svého okolí, jinak se oblékají, preferují specifickou hudbu apod. Období od 17 do 20 let (popřípadě mnohem déle¹) reprezentuje **pozdní adolescenci**. V této fázi většina dospívajících ukončuje své vzdělání a hledá pracovní uplatnění. Velmi výrazný je zde aspekt sociální identity, tj. potřeba někam patřit a něco s ostatními sdílet. Adolescent se zamýšlí nad svou osobní perspektivou, uvažuje o budoucích cílech a plánech nejen ve vztahu k profesi, ale i v oblasti partnerských vztahů a to v daleko větší míře než v obdobích předchozích.

1.2.1 Vývojové změny v adolescenci

Podle Petersena (In Macek, 2003, s. 38) většina autorů vývojové změny vyděluje na změny biologické, kognitivní, emocionální a psychosociální.

1.2.1.1 Pubertální změny

Za změny, které uvádějí dítě do pubescence², jsou považovány změny hormonální. Kromě vývoje primárních a sekundárních pohlavních znaků je pro pubertu charakteristický hlavně

---

¹ „Na seminářích o adolescenci pro univerzitní studenty ve věku 19 – 24 let opakovaně zjišťujeme, že zhruba polovina z účastníků se v období svých vysokoškolských studií cítí být spíše adolescenty než dospělými“ (Macek, 2003, s. 20).

² **Pubescence** bývá označována jako období pohlavního dospívání (první menstruace, poluce, kritičnost, kolísání nálad a citů). V naší zemi se mluví o období mezi 11 – 15 rokem (Hartl, 1994, s. 174).

zrychlený růst (výška a váha). V období adolescence již nedosahuje tělesný vývoj žádných převratných změn. Pro adolescenci je typická neúměrná pozornost věnovaná právě vlastnímu tělu, lze mluvit až o narcistním zaměření. Pokud tělo odpovídá aktuálnímu **ideálu krásy**, vytváří velkou oporu vlastnímu sebevědomí³ mladého jedince. To podporuje pocit jistoty, že adolescent bude uznáván a získá si uspokojivou prestiž ve vztahu k druhému pohlaví. V tomto období se zevnějšek stává cílem i prostředkem. Adolescent se potřebuje líbit ostatním i sobě, aby se ubezpečil o své hodnotě. Zejména u dívek můžeme pozorovat vyvinutí obrovského úsilí a aktivity, jen aby se přiblížily současnému ideálu krásy, což může mít ale mnohdy neblahé následky (mentální anorexie, bulimie). Jak uvádí Valášková a Ježek (2002, s. 62), „*Dívky vnímají jako důležitý vzhled jednotlivých partií těla, kdežto pro chlapce je významný především vzhled tváře a hodnocení postavy.*“

1.2.1.2 Kognitivní změny

Období adolescence zahrnuje celou řadu kognitivních změn. Zakládá se výbava abstraktního myšlení, schopnost experimentovat s pojmy z oblasti fyzikální, sociální, morální, duchovní atd., schopnost brát v úvahu různé kombinace těchto pojmů a v neposlední řadě schopnost objevovat důsledky těchto operací. Dále se mění charakteristiky krátkodobé a dlouhodobé paměti. S vyšším věkem a zkušenostmi se zvyšuje i kvantita informací v dlouhodobé paměti.

1.2.1.3 Emocionalita

Z hlediska emocionálního vývoje je adolescence dlouhé období a v jednotlivých etapách se liší. Jelikož je má bakalářská práce cílena na střední a pozdní adolescenci, vyjádřím se pouze k těmto fázím. Obě fáze jsou typické odezníváním náladovosti a vysoké lability, přibývá silných prožitků.

Zvláštního významu nabývají emoce a city související s erotickou sférou života, estetické city a mravní citění. Podle I. S. Kona (In Macek, 2003, 42) je pro střední adolescen-

---

³**Sebevědomí** vyjadřuje vědomí vlastní ceny, kvalit a schopností, víra v ně a v budoucí výkony (Hartl, 1994, s. 186).

ci charakteristická především velká extravertovanost, menší impulsivnost, emocionální dráždivost a vyšší stálost.

1.2.1.4 Oblast vztahová

Nový způsob myšlení, nazírání a emočních projevů - to vše vede u adolescentů i k novým hodnotícím soudům a tím i ke změně vztahů a postojů vůbec – jak k sobě samému, tak i k ostatním lidem. Mnoho adolescentů se například domnívá, že cokoliv může být vyřešeno, pokud budou lidé o věcech skutečně přemýšlet. Diví se ostatním, že nevidí, kolik je na světě zla a nechápou své rodiče, proč dělají „tolik chyb“ a kompromisů, když řešení určitých věcí jsou přece tak banální (Macek, 2003, s. 50).

1.2.1.4.1 Vztah k sobě

Jak již bylo uvedeno v jiných souvislostech, pro adolescenci je typická zvýšená sebereflexe. Ta úzce souvisí se dvěma významnými pojmy ve vztahu adolescenta k sobě – se sebezpojetím a sebehodnocením.

Sebezpojetí je chápáno jako soubor znalostí a pocitů o vlastním já a vytváří se v průběhu celé ontogeneze. Je to vlastně představa a pohled jedince na sebe sama. Specifický význam v tomto případě má pro adolescenty tzv. **ideální já** – „Jaký bych měl být?“, které bývá konfrontováno s tzv. reálným, **aktuálním já** – „Jaký doopravdy jsem“. Pokud je rozpor mezi reálným a ideálním já velký, bývá zdrojem nepříjemných pocitů - především úzkosti a pocity viny. U sebezpojetí hrají významnou roli výkonové charakteristiky, charakteristiky v interpersonálních vztazích – sociální prestiž, dominance a charakterové vlastnosti jako je čestnost, upřímnost apod. Sebezpojetí se vyvíjí ve styku s rodiči, sourozenci, vrstevníky, kamarády, učiteli apod. Ve škole se lze setkat se situacemi, kdy jednotlivci snižuje sebezpojetí učitel, spolužáci (šikana).

Za **sebehodnocení** je považováno vědomé prožívání vlastní sociální pozice. Týká se především těch charakteristik, které adolescent vztahuje na sebe a považuje je za důležité. Čím podrobněji je schopen adolescent reflektovat sám sebe, své chování a pocity, tím více se zvyšuje možnost vnímat sebe jak pozitivně, tak negativně.

Vyjadřuje každé hodnocení, při němž člověk hodnotí sám sebe. Ve školním kontextu může být jednou z výchovných metod, díky níž žák konfrontuje svůj pohled na sebe, své výkony,

v psychologii mluvíme o metodologickém postupu, který zjišťuje, jak jedinec chápe sebe sama, své poznávání a prožívání.

1.2.1.4.2 Vztahy s druhými

Vztahy k rodičům a vrstevníkům mají klíčový význam. Způsobilost obstát v těchto vztazích je pro adolescenta nejen zdrojem sebedůvěry a autonomie, ale také kritériem samostatnosti při rozhodování. Dalším důležitým aspektem interpersonálních vztahů jsou komunikační dovednosti, které jsou prevencí vnitřnímu napětí a agresivitě. Oba vztahy však adolescenti vnímají odlišně. V případě rodiny jde o „zrovnoprávnění pozice“, zatímco ve vztahu k vrstevníkům nacházejí vlastní „zhodnocení“.

1.2.1.5 Utváření identity

Přestože utváření identity nezasahuje pouze do období adolescence, celá řada autorů jej považuje za klíčový právě v tomto období. Velmi významné jsou myšlenky **Eriksona** (In Macek, 2003, s. 65), který považoval hledání vlastní identity za základní úkol v období adolescence. Identita znamená česky totožnost a v psychologii se vyznačuje celou řadou otázek – Kdo jsem, jaký jsem, čím chci v životě být? Co dokážu a po čem doopravdy toužím? Hledání identity je náročný úkol, jelikož znamená rozchod s názory, které jsme si osvojili jako děti od svých rodičů, nyní je třeba vše kriticky přezkoumat a rozejít se s tím, čemu nyní již nemůžeme věřit.

Z vývojového hlediska se jedná o proces individuace osobnosti adolescentů členěný obvykle do čtyř etap, který začíná v pubescenci a je spojen s celou řadou měnících se postojů. V období pubescence je patrná kritičnost nejen k sobě, ale také k rodičům a ostatním autoritám, postupem času se zvyšuje zodpovědnost a závazky vůči vrstevníkům, avšak většina seberealizačních snah je koncentrována stále do blízké budoucnosti. Střední adolescence je fází znovuoobjevení vztahu k rodičům, zvyšuje se zodpovědnost nejen za své chování, ale také vůči normám a pravidlům. V poslední fázi adolescent objevuje pocit vlastní autonomie a jedinečnosti, uvědomuje si vlastní minulost, budoucí perspektivy a cíle, ale stále hledá svůj životní směr a učí se z vlastních omylů.

Zajímavý je pohled na identitu z hlediska obou pohlaví. Chlapci považují za nejvýznamnější svou individuální identitu danou kompetencemi, výkonem a sociální pozicí, dosažených především soupeřením a dominancí. Oproti tomu dívky, které dozrávají rychle-

ji biologicky i psychicky, inklinují více ke vztahům a zodpovědnosti k lidem (kamarádství, partnerství) a jejich identita je naplňována spíše kooperací než soupeřením (Vágnerová, 2000, s. 264).

1.3 Subkultura mládeže

Pokud bereme adolescenci jako samostatné a specifické období ve vývoji člověka, musíme brát na vědomí, že toto období reprezentuje určité generační chování, názory, zvyky, normy a přesvědčení. V tomto smyslu uvažujeme o jisté podobnosti se znaky kultury, v našem případě subkultury, která se vyděluje z kultury a postupuje napříč regiony či státy. První úvahy psychologů o vydělení adolescence jako samostatného životního období a o vzniku kultury mládeže vznikají již počátkem 19. století v západní a střední Evropě v důsledku zavedení povinné školní docházky.

Původním záměrem vydělení kultury mládeže byla **opozice vůči dospělým** (Macek, 2003, s. 83). Od 60. let 20. století můžeme pozorovat obrovský nárůst reklamy oslovující mládež. Vzniká „průmysl pro teenagery“ od oděvního, přes hudební, filmový až po potravinářský. Maximální společenská tolerance, málo prostoru a příležitostí začlenit se do společnosti dospělých může vést k hledání jiných cest formování identity. To může být například důvodem, proč subkultury mládeže vznikají.

Obdobně jako jiné subkultury i subkultura mládeže má svá specifika. Jedním z nich je používání specifických výrazových prostředků (**slang**). Užíváním osobitého slovníku upevňují svou sounáležitost s vrstevnickou skupinou, která bude podrobněji pojata v druhé části teoretické práce, je také měřítkem pro získávání statusu, ale hlavně reprezentuje určitou hodnotovou orientaci. Také **oděv a účes** posiluje jedinečnost ve vztahu ke konzumní společnosti, je prostředkem sounáležitosti a komunikace mezi vrstevníky. Velmi významným prostředkem je **hudba**. Vyjadřuje pocity, názory, hodnoty a životní styl dospívajících. Jejím prostřednictvím (na koncertech, festivalech či diskotékách) vzniká jakési sociální prostředí, kde mezi vrstevníky dochází k navazování kontaktů, ale také třeba k vyjádření úzkosti, agrese či protestu. Díky hudbě dochází k rychlé identifikaci – „řekni mi, co posloucháš, a já budu vědět, kdo jsi.“

2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ HODNOTOVOU ORIENTACI MLÁDEŽE

Člověk přichází na svět stejným způsobem jako jiné mládě primátů, avšak mnohem méně vybavené pro samostatné přežití v prvních týdnech svého života. Narodí se bytost vybavená vnitřními dispozicemi, které jsou produktem fylogenetického vývoje – člověka jako druhu (podmínky vrozené), ale také důsledkem genetického přenosu od jeho bezprostředních předků (podmínky dědičné). Tyto dispozice avšak nejsou samy o sobě rozhodujícím faktorem pro vývoj této bytosti. Položme si tedy otázku, co tedy – vedle vnitřních (endogenních) tvoří podmínky pro utváření osobnosti jako jevu psychologického? Předpoklad sociální existence jedince tvoří škála podmínek počínaje mravním a etickým přesvědčením, postoji k přijímání životních hodnot a v neposlední řadě mezi ně patří vlivy rodiny, školy a sociálního prostředí, kterými se budu následovně zabývat.

Ovlivňování jedince prostřednictvím školy, rodiny a sociálního prostředí bývá realizováno pomocí interakce a komunikace, proto bych následujícím pojmům věnovala větší pozornost.

Interakce

Pro mnoho autorů je pojem interakce natolik klíčový, že ji považují rovnou za předmět sociální psychologie nebo jej vymezují v těsném kontextu s ní. Podívejme se na vymezení pojmu interakce z pohledu některých autorů.

Jak uvádí H.B. a A.CH. Englishovi (In Řezáč, 1998, s. 78), interakce je „*vzájemné a obapolné ovlivňování mezi dvěma nebo více systémy.*“ E. P. Hollander (In Řezáč, 1998, s. 78) nahlíží na interakci jako na „*transakce, tj. proces sociální výměny; proces reciproční výměny chování, která v sobě zahrnuje sociální odměnu posilující další interakci.*“ A v neposlední řadě podle J. Fritze (In Řezáč, 1998, s. 79) je interakce „*vzájemná stimulace, vzájemné podmínění činností a podněcování aktivity.*“

Z výše uvedeného přehledu definic můžeme konstatovat, že v interakci dochází k utváření mezilidských vztahů na základě společné činnosti mezi lidmi a že tyto vztahy na sebe prostřednictvím aktivit (chování i činností) vzájemně působí a ovlivňují se.

Komunikace

Komunikace bývá označována za symbolický výraz pro interakci. Povahu interakce vyjadřuje prostřednictvím symbolů. Tyto symboly nabývají různé podoby, ať už podoby grafické (obrázky, písmo), nebo jakékoliv jiné (mluvené slovo, gesto, akce), pokaždé vyjadřují nějaký reálný vztah. Je to vlastně výpověď o tom, jak člověk interpretuje sebe, druhé lidi a vztahy mezi nimi (Řezáč, 1998, s. 108).

2.1 Rodina

2.1.1 Psychologická charakteristika rodiny

Rodina je nejdůležitějším sociálním prostorem, který po celý život ovlivňuje socializaci osobnosti. Psychologickou definici rodiny uvádí Říčan (In Řezáč, 1998, s. 192): „*Rodina je intimní vztahový systém vyznačující se časoprostorovým ohraničením, jeho členové utvářejí svůj společný život především v privátním prostoru, z něhož jsou vyloučeny jiné osoby.*“

Rodina dítěti zprostředkovává sociokulturní zkušenost individualizovaně a svým specifickým způsobem. Vychovává jej, a tímto způsobem rozvíjí jeho psychické funkce i celou osobnost. Rodinná výchova bývá do určité míry podmíněna dědičností. Je výsledkem aktivity rodičů, na jejichž chování i celkové sociokulturní úrovni se nezanedbatelnou měrou podílejí jejich vrozené předpoklady (Vágnerová, 2000, s. 20). Rodina jako významný socializační činitel poskytuje jedinci nenahraditelné klima a prostředí pro seberozvoj a vyznačuje se vysokou mírou intimity.

2.1.2 Funkce rodiny

Cílem každé rodiny je uspokojit potřeby svých členů. Aby bylo vůbec možné tyto potřeby uspokojit, musí rodina plnit alespoň základní funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti. Každý z nás má jistě utvořenou představu o základních funkcích rodiny. Pro naše účely stručně vymezíme základní čtyři funkce.

Reprodukční funkce

Jak již z názvu vyplývá, tato funkce má zajišťovat reprodukci lidské populace. Nebývá však pravidlem, že je tato funkce v každém případě spjata s rodinou, ale patrné je, že se jedná i o to, zajistit dítěti potřebné podmínky pro jeho život a vývoj.

Ekonomicko - zabezpečovací funkce

Ekonomicko – zabezpečovací funkce má dva důležité aspekty, první pro existenci rodiny a druhý pro rozvoj ekonomického systému společnosti. Rodina je malá jednotka mikroekonomického charakteru, která disponuje finančními a materiálními prostředky, které využívá, investuje, ukládá a tím více nebo méně přispívá ke stabilitě ekonomiky celé společnosti. Na rodiče ve vztahu k dětem připadá největší díl odpovědnosti v zajišťování hmotného a finančního zázemí.

Emocionální funkce

Emocionální funkce je nezastupitelnou funkcí zajišťující pocit zázemí, bezpečí a jistotu svým členům. Pokud dochází k trvalému neuspokojování potřeby lásky a pozornosti ze strany rodičů vůči dítěti, může dojít k psychické deprivaci, která se má u adolescentů celou řadu příznaků – problémy v sociálním začleňování, posunutá hierarchie hodnot, zvýšené nebezpečí vzniku závislosti na alkoholu, drogách apod.

Výchovná a socializační funkce

Poslední funkce spočívá v opravdovém zájmu o dítě, o jeho výchovu, umožňuje dítěti rozvíjet své schopnosti a v celkovém připravení dítěte pro samotný vstup do společnosti.

Pokud rodina neplní některé z uvedených funkcí, stává se tak rodinou pouze v právním nebo administrativním slova smyslu, nikoliv však v dimenzi psychologické. Potom mluvíme o rodině deprivující nebo rodině s nedostatečnou péčí. Zůstaňme ale u poslední funkce rodiny. Jejím prostřednictvím se nejvíce zprostředkovávají mládeži systémy hodnot, vzorce chování, různé normy, komunikační schopnosti apod. V 60. letech 20.

století byla v oblibě tzv. demokratická, liberální či osvobozující výchova. Tato výchova odmítá děti učit morálními hodnotám, dokud nejsou dost staré na to, aby si vytvořily svůj vlastní hodnotový systém, což může mít obrovské negativní důsledky na jejich osobnost. Každý člověk si v průběhu života utváří svůj hodnotový systém a ten je ovlivňován vědomě či nevědomě prostřednictvím rodiny, školního či sociálního prostředí. Musíme mít tedy na paměti jako budoucí rodiče, že právě my jsme ti, kteří mají ke svým dětem v jejich osobnostním vývoji nejbližší vztah a mnohem silnější vliv než jakákoliv jiná osoba, včetně školy či jiné instituce a je pouze na nás, jaké dispozice si z rodiny naše dítě odnese.

Z hlediska hodnotové orientace většina pedagogů a také školských zařízení bývá v otázkách hodnot, víry či světového názoru neutrální. Proto je velmi důležité, aby samotní rodiče měli ucelenou představu v otázkách hodnot, byli schopni tyto hodnoty vnímat a v tomto důsledku je sdělovat svým potomkům. Mnohdy se stává, že samotní rodiče v otázkách hodnot bádají a jsou nejistí, popřípadě se vůbec nechtějí nad smyslem hodnot zamýšlet. To, že spoléhají na formálně uznávanou morálku a hodnoty, co s sebou přináší doba a nezapoují vlastní úsudek či zamyšlení, vede k tomu, že pro nastupující generaci se tento přenos hodnot stává povrchní. Nastupující generace je tudíž vystavena riziku absolutní ztráty hodnot či nenabytí těchto hodnot vůbec. Na krizi dnešní rodiny upozorňují i některé demografické ukazatele. Mezi významné činitele ohrožující rodinu dnes patří:

- vysoká rozvodovost⁴
- neúplná rodina a s ní spojený trend „neúplných rodin – matek samoživitelek“
- nedostatek opravdové lásky – tzv. „sňatky z rozumu“
- ekonomicky nepříznivá situace rodin a zvyšující se nezaměstnanost
- mimomanželské sexuální vztahy
- nedostatek volného času rodičů – fenomén dnešní doby
- patologické projevy rodičů (kriminalita, alkoholismus apod.)

---

⁴ Český statistický úřad v demografickém výzkumu z roku 2004 uvádí, že úroveň rozvodovosti se v témže roce vyšplhala na celých 49% manželství končících rozvodem. Ve srovnání s ostatními zeměmi Česká republika patří mezi země s nadprůměrnou intenzitou rozvodovosti.

2.2 Škola a výchova

Pokud jsme se v předchozí kapitole setkali s funkcí výchovnou jako s jednou z mnoha funkcí rodiny, v případě školy se tato funkce stává funkcí základní. Škola je po rodině považována za druhého nejvýraznějšího činitele a instituci, která ovlivňuje osobnost dospívajícího jedince prostřednictvím vztahů, zkušeností a výchovy. Abychom se vůbec mohli zabývat touto problematikou, je důležité si v rámci pedagogiky vysvětlit dva klíčové pojmy výchova a vzdělávání, které dnes bohužel nejsou pedagogickou teorií jednotně chápány. Touto problematikou se vedle mnoha odborníků zabýval také Průcha. Poukazuje na to, že pojmy výchova a vzdělávání se v pedagogické teorii používají souběžně a objasňuje, co oba pojmy znamenají.

Výchova

„Výchova je v pedagogickém pojetí považována za záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti“ (Průcha, 2000, s. 15).

Podle nejobecnějšího pojetí ji chápe jako předávání duchovního majetku, zprostředkování vzorců chování, komunikačních rituálů nebo např. hygienických návyků. Pedagogové mluví především o utváření osobnosti a rozlišují výchovu rozumovou (intelekt), mravní (hodnoty, normy), tělesnou (zdraví), uměleckou (estetika) apod. Výchova se snaží připravit jedince pro základní sociální role, rozvíjí jej jako občana, který je tvůrcem společenských hodnot, ochránce přírody, rozvíjí ho pro úspěšný pracovní výkon, pro úlohu partnera a rodiče. Zároveň cvičí jeho fyzické či psychické dovednosti a návyky, podílí se na utváření jeho postojů a zájmů (Jůva et al., 2001, s. 40)

Vzdělávání

Je všeobecně známo, že vzdělávání úzce souvisí s výchovou. Avšak je důležité brát na vědomí, že vzdělání představuje něco specifického, co se s pojmem výchova nekryje. Průcha (2000, s. 15) charakterizuje vzdělávání jako *„proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů aj., typicky realizovaný prostřednictvím školního vyučování.“*

Z historického hlediska pro nás není nic nového, že výchova jako záměrné, cílevědomé a plánovité působení na rozvoj jedince byla vždy konkrétní povahy. Konala se v určité společnosti, byla „objednávána“ pro určitou společnost a vždy odpovídala úrovni této společnosti. Každá výchova byla ovlivňována mnoha faktory. Jaké byly ideály, hospodářská úroveň, sociálně politické uspořádání či kulturní úroveň, tam se směřovala i výchova dané doby. Existuje vždy hluboká vazba mezi výchovou a společností, protože výchova je „obrazem“ své společnosti a připravuje jedince na další rozvoj a život v této společnosti.

Podívejme se nyní na současnou výchovu a její úskalí. Dnešní výchova u nás je podmíněna historickým modelem, který odpovídá podmínkám české demokratické společnosti na prahu třetího tisíciletí. Tato výchova je založená na pokrokových globálních ideálech a současně na nejlepších domácích tradicích. „*Ve shodě s Ústavou České republiky a v ní zakotvené Všeobecné deklaraci lidských práv rozvíjí jedince v duchu demokracie, humanismu a vlastenectví*“ (Jůva et al., 2001, s. 48). Výchova také rozvíjí jedince jako aktivní, tvůrčí a angažovanou osobnost, která se svou činností podílí na rozvoji své rodiny, obce, ale také národa a lidstva jako celku.

Takto pojatá výchova má podle výše citovaného autora některé charakteristické rysy:

- **permanentní charakter**
- **univerzálnost**
- **mnohostrannost**

V současné době výchova překonala svou tradiční představu. Na této proměně se podílela celá řada faktorů – urychlení společenského vývoje, obrovské změny v oblastech vědy a techniky a s nimi spojený nárůst informací, změny ekonomické a politické (po roce 1989). Aby mohl jedinec obstát v současné společnosti, úspěšně jednat a plnit své sociální role, musí se také přizpůsobit novým a stále se měnícím životním podmínkám.

Nyní již ke zmíněnému modelu výchovy. **Permanentní výchova** spočívá v propojení dvou základních forem výchovy – výchovy druhým jedincem a sebevýchovy. Je pochopitelné, že v mládí bude převažovat výchova druhými, avšak účinná moderní pedagogika by měla vést k úspěšné sebevýchově tak, aby byl jedinec schopen samostatně zabezpečovat svůj další rozvoj. Právě posilování sebevýchovy jedince se stalo jedním

z typických rysů mnoha alternativních pedagogických směrů dvacátého století. Tzv. **uni-verzálnost** moderní výchovy znamená, že se dotýká bezprostředně všech lidí, oblastí, institucí. Je přítomna nejen v rodině, škole či mimoškolních zařízeních, ale má význam také v zařízeních kulturních, společenských i v hromadně sdělovacích prostředcích. Když vezmeme v potaz výše uvedené proměny současného světa, uvědomíme si, že s nimi souvisí jistá internacionalizace a globalizace výchovy. Ta se projevuje především uzavíráním mezinárodních dohod v oblasti výchovy a vzdělávání, mezinárodními výměnami studentů a učitelů, začleňování globální tematiky do vzdělávacích programů (globální výchova) nebo srovnáváním edukačních výsledků v různých zemích. Pro tuto problematiku je velmi důležité, aby neustále docházelo k inovacím ve školském systému, tento záměr započal po roce 1989, ale až dnes se setkáváme s významnými reformami, které prostupují mnoha oblastmi pedagogické teorie a praxe (kooperace školy a rodiny, zavedení multikulturní výchovy, pojetí pedagoga a studenta, alternativní vzdělávání, vztahy rodičů a školy apod.). **Mnohostranná orientace výchovy** se projevuje v několika směrech. Především připravit jedince pro základní sociální role (rodič, partner, povolání), rozvíjí psychické a fyzické kvality jedince, ale rozšiřuje jeho obzor vnímání v jednotlivých oblastech kultury (filozofie, technika, umění, ekonomie, právo, politika, sport aj.).

2.3 Sociální prostředí

Od pradávna je všeobecně známo, že každá živá bytost utváří jakousi jednotu s prostředím, ve kterém žije. Když se podíváme na ptáky, ryby či savce, vidíme, že tato souhra se projevuje už ve stavbě a fyziologii jejich těl. U zvířat se tento základní princip odráží ve specifických rysech jejich chování a vnímání světa, u člověka v psychologii jeho osobnosti.

Každý člověk žije ve specifických životních podmínkách, které nazýváme sociální prostředí a které také tvoří rozhodující faktor jeho vývoje. Sociální prostředí vyjadřuje soubor všech společenských podmínek života člověka, který probíhá v rámci určité kultury, která je tímto prostředím produkována (Souček, 1967, s. 57).

„Sociálním prostředím rozumíme všechno, co utváří společenský život člověka, když se člověk přímo či nepřímo dostane do styku s jinými lidmi. Sociální vlivy se nejsilněji uplatňují v reálných sociálních skupinách“ (Kollárik, 1990, 31. s).

Podle Řezáče (1998, s. 157) lze sociální prostředí vymezit jako integrovaný sociální systém, který je tvořen lidmi, jejich vzájemnými vztahy, společnými aktivitami a také produkty těchto vztahů a aktivit. Tyto produkty rozlišuje na materiální a duchovní.

Odborná literatura povětšinou rozlišuje tři typy sociálního prostředí. Prvním z nich je **mikrosociální prostředí**, které je považováno za nejbližší sociální prostor jedince, kde dochází k nezprostředkované a přímé mezosobní interakci. Z psychologického hlediska se jedná o nejdůležitější sociální prostor. Někde mezi malými sociálními skupinami a společnostmi se nachází tzv. **mezosociální prostředí**, které tvoří například studenti školy či obyvatelé města. Pojem **makrosociální prostředí** zastupuje velké, složitě členité skupiny jako je například region nebo společnost jako celek. V tomto smyslu sem patří kulturní, historická a generační souvislost tohoto systému a také typ ekonomického či politického uspořádání vztahující se k určité lokalitě, takže pojem společnost se blíží pojmu stát.

2.3.1 Sociální skupina

Pojmem sociální skupina rozumíme skupinu či jistý počet lidí, pro které je charakteristická zejména **bezprostřední interakce** ve smyslu vzájemné závislosti a vzájemného působení na sebe jeho členů a také uvědomění si sebe jako skupiny (Výrost – Slaměník, 1997, s. 264).

Obdobně interpretuje sociální skupinu Vágnerová (2000, s. 20): „*Malá sociální skupina je vymezena přímým kontaktem a osobním významem všech svých členů, svou strukturovaností a přesným vymezením všech rolí. Člověk se do ní dostává různým způsobem, výběrově (např. do party či sportovního klubu) i nevýběrově (např. tým, že se do ní rodí).*“

Charakter této skupiny a její fungování je pak ovlivňován prostřednictvím jejího složení z hlediska individuálních znaků a vlastností jejích členů a počtu členů. Tak, jak se skupina postupem času vyvíjí, stabilizuje se zároveň její struktura. Struktura skupiny odráží úplnost a jednotnost vztahů, ve kterém je obsažený statusový systém, rolový systém, skupinové normy. Sociální skupiny jsou prezentovány spoustou teorií o jejich členění. Pro naše účely postačí základní členění na formální a neformální, které blíže specifikoval Říčan (2005, s. 173):

- **formální skupiny** – mívají pevně stanovenou úlohu určenou organizací (např. příkazem ředitele), je zde jasné rozdělení mezi členy a nečleny, členové formálních skupin mají přiděleny konkrétní úkoly, pravomoci nebo zodpovědnost.
- **neformální skupiny** – vznikají zejména spontánně, např. z návštěvníků pláže, sportovního utkání, kulturních zařízení apod. Existence těchto skupin může být krátkodobá, ale i dlouhodobá: schůzky se mohou opakovat týdny, měsíce či léta.

Mezi oběma formami skupin mohou existovat různé přechody. Neformální skupina si může určit vůdce (např. v partě) a z formální skupiny se postupem času může stát skupina neformální (bývalí spolužáci jedné třídy se scházejí ve svém volném čase či po přechodu na jinou školu či do zaměstnání). My se budeme zabývat nejprve školní třídou jako malou sociální skupinou formálního charakteru (součástí školy jako instituce) a posléze vrstevnickými skupinami zastupující neformální skupiny.

2.3.1.1 Školní třída

Pro mládež v období adolescence představuje školní třída druhou nejvýznamnější část sociálního prostředí (první je rodina). Ze sociálně psychologického hlediska můžeme mluvit o obrovském množství změn, které s sebou prostředí školní třídy přináší. Od individuálních rytmů a stereotypů směřuje ke společným a společenským rituálům, pravidlům a normám. **Klima školní třídy**⁵ dnes patří z výzkumného hlediska k přitažlivým a „propíraným“ tématům našich předních psychologů a pedagogů, ale také představuje celý komplex problémů.

Pojďme se nyní podívat na některé rysy, které školní třída vykazuje:

- **multidimensionálnost** – vyznačuje se rozmanitostí událostí a úkolů ve školní třídě. Velké množství jedinců s odlišnými cíli a schopnostmi zde pracuje s odlišnými informacemi odlišných vědních disciplín.

---

⁵ **Klima školní třídy** je sociálně-psychologická proměnná, představující dlouhodobější sociálně-emocionální naladění, zobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků dané třídy na události ve třídě. Bývá rozlišováno klima aktuální (fakticky existující) a preferované (to, které si žáci a učitelé přejí).

- **simultánnost** – ve třídě povětšinou dochází k působení více činitelů zároveň. Ať už se jedná o učitele, který zároveň monitoruje chování žáků, reaguje na ně a vymýšlí další postup, ale také o žáky, kteří reagují podobným způsobem na sebe navzájem i učitele.
- **veřejnost** – celý průběh výuky, ale i výsledků činnosti a očekávání je neustále pod veřejným dohledem. Učitel, který přednáší, je reflektován studenty stejně tak, jako ostatní studenti při zkoušení učitelem. Pod drobnohledem je ale celý pedagogický proces, který bývá předmětem různých hospicí, inspekcí či rodičovských sdružení.
- **historičnost** – na školní třídu se musíme dívat jako na celek, který prošel nějakým vývojem, na jehož základě si vytvářel různá pravidla a postupy. Nepochopíme jako nezúčastněný pozorovatel mnohé souvislosti, pokud školní třídu nebudeme vidět v kontextu její historie (Mareš, Ježek, 2002, s. 125).

2.3.1.2 *Vrstevnické skupiny*

Vztahy s vrstevníky mají pro adolescenty nezaměnitelný význam. Existence těchto vztahů umožňuje dokončit jeden z nejdůležitějších úkolů tohoto období a to je emancipace od rodiny a následovné osamostatnění se. Hlavním atributem adolescence je příslušnost k vrstevnické skupině různého charakteru. Tyto skupiny jsou v sociologii prezentovány jako malé a neformální a dospívající mládež se v nich seskupuje nenuceně, spontánně a přirozeně. Důležitým aspektem seskupování bývá společná potřeba a zájem, členové vrstevnických skupin bývají přibližně stejně staří a obvykle se setkávají se skupinami tvořenými stejným pohlavím. Vrstevnické skupiny mohou mít pro jednotlivce v adolescenci velký přínos, pokud je jejich filozofie a činnost orientována na pozitivní hodnoty. V dnešní době se ale setkáváme s novými fenomény skupin mladých lidí, jejichž hodnotová orientace je spíše asociální či antisociální (EMO – sebevražedné sklony, sebepoškozování, Skinheads – rasové předsudky, násilí, tvorba graffiti – poškozování cizího majetku apod.).

Příslušností a identifikací s určitou skupinou se zároveň adolescent mnohdy nevědomky vymezuje negativně oproti dalším vrstevnickým skupinám. Tento způsob vymezení má svůj důvod. Oblast, s níž se jedinec ztotožňuje, je pro něj známá a bezpečná, cokoliv cizího je tedy považováno za špatné a ohrožující. Spousta adolescentů se právě v tomto období hledá a cítí nejistotu, to může být jedním z důvodů, proč se identifikují s různými negativními skupinami dnešní doby zmíněnými výše.

„Čím je rozdílnější vymezení cizí a vlastní identifikační skupiny, tím je pro jedince jednodušší definovat sebe sama“ (Vágnerová, 2000, s. 268).

Důležité je vědomí, že tato identifikace se skupinou je pro každého adolescenta pouze přechodným obdobím, které napomáhá překonat nejistotu osamostatňování a hledání individuální identity a sebe sama. Avšak pokud by potřeba ztotožnění se skupinou přetrvávala i do dospělosti, vývoj jedince by stagnoval. Každý adolescent by se měl závislosti na skupině postupem času zbavovat, stejně jako se zbavoval závislosti na rodině. Jak již bylo podotknuto, příslušnost ke skupině je snadno dosažitelná, ale může být i ochuzující. Adolescent může cítit jakousi sílu v příslušnosti k určité skupině, avšak i s tím se snižuje jeho zodpovědnost za své individuální chování, skupina ho jej zbavuje.

Právě nárůst kriminality, drogové závislosti a ostatních patologických jevů, spjatých zejména s působením antisociálních vrstevnických skupin, přimělo mnoho odborníků k zamyšlení. Mnoho názorů se přiklání k tezi, že se jedná o nedostatečné naplnění volného času mladých lidí a s ním související úpadek pozitivních hodnot a ideálů. O tento problém připadající na bedra pedagogů volného času, je oprávněný zájem i obavy.

3 HODNOTY A HODNOTOVÁ ORIENTACE

3.1 Pojetí hodnot

Pokud se zabýváme pojmem hodnota, musíme brát na vědomí, že tento pojem je starý jako lidstvo samo. Člověk od nepaměti hodnotil a usiloval o hodnoty, aniž by měl nějakou představu o teorii hodnot či jejich podstatě. Taktéž dříve logicky myslel než vznikla logika, esteticky a umělecky tvořil, nežli vznikla estetika a umění. A dnes tomu není jinak. Přestože hodnoty v určité době nabývaly odlišných významů a měnily pozice na žebříčku, který si „objednávala“ tehdejší společnost, i dnes se uchylujeme k hodnotám jako k jakési „pomocné berličce“, která dává našemu životu smysl a prostřednictvím níž se nějakým způsobem chováme, myslíme a žijeme. Obsah hodnot bývá odvozen od základních cílů, o jejichž dosažení musí členové každé společnosti usilovat. Třeba hodnota bezpečí odpovídá potřebě společnosti zachovat samu sebe a bránit se vůči negativním vlivům. Hodnota samostatnost zase vychází z potřeby realizovat se apod.

Samotný pojem je v dnešní době obrovsky diskutabilním termínem v oblastech psychologie, sociologie či filozofie. Dnes existují desítky teoretických prací a výzkumných zpráv, které se nějakým způsobem s tématem hodnot potýkají a nabízejí své vlastní definice. I přes tuto skutečnost, že zkoumání hodnot ve společenských vědách má v naší zemi dlouholetou tradici, pojem hodnota stále zůstává používán s velkou neurčitostí zejména pak jako synonymum motivů, ideálů, cílů, norem, přesvědčení apod.

Jak uvádí Kučerová (1994, s. 39): „*Mluvíme-li o hodnotách, máme na mysli buď všechno, co nám přináší uspokojení, co uspokojuje naše potřeby, nebo pouze hodnoty v užším slova smyslu, základní kulturní kategorie, které odpovídají lidským kulturním potřebám, zvláště etickým a estetickým.*“

Představy o životních hodnotách bychom našli již v těch nejstarších písemných památkách, v rozličných mýtech a hrdinských eposech, v náboženských textech, v bibli, v tradovaných výročí slavných osobností atd. V antice nám může posloužit jako jedinečný příklad filozofie Platóna a jeho idealistické pojetí světa, dalším významným filozofem zabývajícím se touto tematikou byl Demokritos nebo také Aristoteles. Ve středověku mu věnuje pozornost otec scholastiky Tomáš Akvinský, v novověku Angličan Thomas Hobbes, John Locke nebo německý filozof Emmanuel Kant, který je považován za přímého zakladatele filozofie hodnot. Co nový směr, to nové pojetí hodnot. V průběhu dějin byl

tento pojem zařazen snad do všech základních logických kategorií. Od historicky vzdálené identifikace s podstatou, bytím nebo děním po koncepci hodnoty jako kvality či vztahu. Podle Kučerové (1994, s. 45) například existencialismus apeluje na změnu hodnotové orientace člověka. Vidí jej zotročeného a unaveného průmyslovou civilizací, moderní technikou, bohatstvím a pohodlím. Chce mu pomoci objevit autentický svět vlastního nitra, najít smysl života odlišný masovou společností. Obrat nastává v období marxismu, kdy se hodnotami stávají přírodní a společenské jevy, které znamenají životní nebo kulturní blaho pro lidi určité společnosti - třídy (Velehradský a kol., 1978, s. 42).

V současnosti pojetí hodnot patří k velmi přitažlivým oblastem psychologického výzkumu. Více autorů nachází kompromis ve vymezení hodnot jako hluboko zakořeněných, abstraktních motivech, které radí, ovlivňují a vysvětlují postoje, názory, normy a chování lidí. Za největší autoritu současnosti ve výzkumu hodnot je považován S. H. Schwartz, který vypracoval teorii struktury a obsahu hodnot. V následující kapitole se k jeho příspěvku ještě vrátíme.

3.2 Členění hodnot

Existuje spousta možností jak rozlišovat hodnoty podle různých klasifikačních kritérií. Může to být například původ hodnoty, její role, pozice v hierarchii hodnot, vztah k člověku, její podstata, obsah, stupeň zakotvenosti hodnoty, časová dimenze apod.

Kučerová (2005, s. 53) uvádí model lidských hodnot na základě dimenzí, v nichž člověk prožívá sebe i svět:

1. Přírodní hodnoty:

- *vitální hodnoty* – odpovídají potřebám tělesné existence a podněcuje je v nás příroda. Jsou to podmínky uchování života, zdraví, svěžesti, zdatnosti, příjemnosti a tělesného blaha.
- *sociální hodnoty* – jsou projevem vztahu člověka k druhým lidem a k sobě samému mezi nimi. Člověk má potřebu asociace, družnosti, vzájemnosti, citové odezvy, chce milovat a být milován. Současně má potřeby egotické – uplatnit se, prosadit se, být uznán, mít prestiž.

2. **Civilizační hodnoty** – jsou podmínkou i výsledkem společenské výroby a organizace, techniky a ekonomiky. Tyto hodnoty – užitek, komfort apod., zbavují člověka bezprostřední závislosti na přírodě, umožňují mu vytvářet materiální kulturu, svět utilitárních (užitkových) významů.
3. **Duchovní (kulturní) hodnoty** – jsou ohniskem, kolem kterého vyrůstá niterná kultura člověka, jedince i společnosti. Patří sem tvůrčí sebeuvědomění a sebevyjádření, úsilí postihnout smysl věcí, plnost života, vztah ke světu a životu prostřednictvím významů pravdivostních, etických a estetických, filozofie a umění, citové bohatství, vzdělanost, duchovní tvorba.

Odlišný přístup můžeme pozorovat v teorii hodnot podle Rokeache (1973), který se v přístupu o zjišťování hodnot držel kritéria, jak jsou tyto hodnoty důležité pro lidi jako jejich řídicí principy v životě. Rozdělil je tedy podle role na:

- **terminální (cílové)** – jsou vázané na všeobecné cíle, vyjadřují smysl života. Například sebeúcta, obdiv, pohodlný život.
- **instrumentální** – s jejich pomocí se naplňují cílové hodnoty, jsou tedy prostředkem cílových hodnot. Mezi ně patří například pomoc, tolerance, odpovědnost.

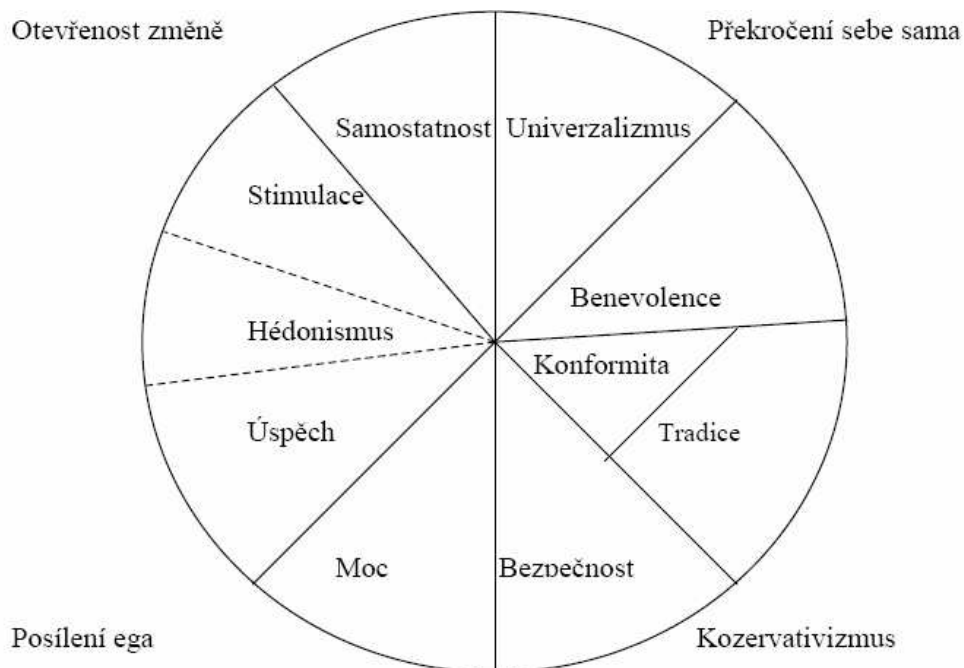
Další z autorů, Josef Horák (1997, s. 15), chápe taxonomii hodnot z opět nového úhlu pohledu. Rozlišuje čtyři základní pojetí chápání a pojímání hodnot:

- **objektivistické** – hodnota je zde prezentována jako kvalita věcí, která vyplývá z podstaty těchto věcí. Tudíž může existovat nezávisle na člověku.
- **subjektivistické** – toto pojetí hodnot je přímo závislé na hodnocení člověka a bez jeho poznávací a hodnotící činnosti nemůže nějaký systém hodnot vzniknout.
- **relativistické** – řeší bipolaritu hodnoty jako kvalitu subjektu a objektu. Objektivní vlastnosti jsou ve vztahu k člověku hodnotově irelevantní.

- **instrumentalistické** – následující pojetí hodnot se ztotožňuje s tvrzením, že hodnotami se mohou stát pro člověka určité jevy či věci, pouze v případě, pokud uspokojí jeho potřeby. Instrumentalistické pojetí hodnot je velmi blízké pragmatickým proudům.

3.2.1 Schwartzova koncepce hodnot

Velmi významným příspěvkem v koncepci hodnot je právě Schwartzova (1992) teorie hodnot. Na základě jeho psychologického vzdělání upřednostňuje individualistický přístup a snaží se nalézt strukturu hodnot, která by se vztahovala na všechny národy či kultury a odlišovala by se pouze důležitostí, kterou jí členové dané kultury přikládají. V základním vymezení hodnot Schwartz nevybočuje z řady tvrzení jeho předchůdců např. Rokeache (1973), že hodnoty jsou přesvědčeními o žádoucích cílech v životě, které jedinec

Obrázek 1: Kruhový model lidských hodnot (Schwartz, 1992)

získává socializací. Schwartz (1992) nastínil nové dělení hodnot za předpokladu, že některé hodnoty vyjadřují spíše zájmy jedince (úspěch, bohatství, prestiž) – tedy zájmy individualistické a některé zase zájmy nadindividuální (mír, spravedlnost). Patrný rozdíl je pouze v dimenzi individualismus – kolektivismus. Za **individualistické hodnoty** považoval úspěch, samostatnost, hédonismus (smyslové uspokojení), stimulaci (novost, vzrušení) a moc. Mezi **hodnoty kolektivistické** zařadil konformitu⁶ a prosociální hodnoty⁷ univerzalizmus (porozumění, tolerance), benevolenci (dobrá vůle), tradici a bezpečnost. Všech deset hodnot tvoří kruhovou strukturu, přičemž hodnoty chápané jako kolektivistické náleží pravé části kruhu, individualistické hodnoty levé.

Všech deset hodnot je ve vzájemném vztahu podle dvou bipolárních dimenzí. V první dimenzi se střetává překročení sebe sama a posílení ega. První pól utváří hodnoty univerzalizmus a benevolence, které podněcují překročení sobeckých zájmů a směřují jedince k vyšším hodnotám spojeným s přírodou, ostatními lidmi či náboženstvím. V opozici stojí hodnoty úspěch a moc, které směřují k sebestředným a egocentrickým cílům a zájmům a především posilují ego jedince. Ve druhé dimenzi stojí proti sobě konformita, tradice a bezpečnost, které tvoří pól konzervatismus a samostatnost se stimulací na straně druhé tvořící pól otevřenost vůči změně. Póly této druhé dimenze nahlíží odlišně na změny a nejistotu v různých oblastech života. Hodnota hédonismus je nakloněna k otevřenosti vůči změně, ale i k posílení ega zároveň. Důležité je vysvětlení vztahu mezi jednotlivými hodnotami, ke kterému se dostáváme. Hodnoty, umístěné na kružnici vedle sebe např. bezpečnost a benevolence, spolu korelují⁸ kladně. Oproti tomu např. hodnoty bezpečnost a stimulace se teoreticky vylučují a empiricky spolu korelují záporně. Z toho plyne, že velká podobnost bude u dvou lidí orientujících se na sousedící hodnotové typy a nejvíce rozdílů najdeme právě mezi jedinci, z nichž se každý orientuje na opačný typ v určité dimenzi.

---

⁶ Pojmem **konformita** rozumí pedagogický slovník přichylnost ke skupinovým očekáváním a normám, změnu, která vede k jejím přizpůsobením. Často se za konformitu považuje přizpůsobení se např. vrstevníkům na rozdíl od poslušnosti, která je podřízením se vyšší autoritě. Konformita vrcholí v adolescenci a může být stejně silná jako autorita rodičů nebo školy (Průcha a kol., 2003, s. 105).

⁷ **Prosociální hodnoty** označují hodnoty uznávané společností, v souladu s normami této společnosti. Také to mohou být hodnoty zaměřené na dobro druhých, empatii apod. (Průcha a kol., 2003, s. 185).

⁸ Psychologický slovník definuje pojem **korelace** jako vztah, např. mezi schopností a výkonem.

3.3 Hodnotová orientace

3.3.1 Pojem hodnotová orientace

Podle Horáka (1997, s. 11) v hodnotové orientaci nacházíme nejdůležitější vztahy lidí k jejich přírodnímu a společenskému prostředí, protože podstatným způsobem determinují jejich chování a také jednání. Hodnotová orientace každého člověka spočívá v orientaci určitými hodnotami a orientaci na určité hodnoty. Ve svém podvědomí si každý z nás nevědomky vytváří preferenční stupnice nejen hodnot, ale také lidí se kterými přichází do styku. V závislosti na tom, jak si u nás stojí a kde na preferenčním žebříčku je zařazen ten, se kterým komunikujeme, jsme ochotni akceptovat jeho postoje, názory a podle toho také řídit své jednání a chování. Z toho můžeme vyvodit, že hodnotovou orientaci si vytváříme částečně sami a částečně na základě a vlivu již existujících hodnot sociálních skupin a jednotlivců, se kterými přicházíme do styku a na jejichž činnosti se podílíme. Naše hodnotová orientace je ovlivněna materiálními podmínkami života, sociálními a výchovnými institucemi, ale i politickou sférou života.

Pařízek (In Horák, 1997, s. 12) chápe hodnotovou orientaci jako podstatný prvek vyučování. Poukazuje na to, že učení o hodnotách je přítomno i ve vztazích mezi žáky, učiteli, členy učitelského sboru, mezi učiteli a ředitelem, školou a rodiči, ve vztahu učitele k jeho předmětu apod.

Podle Saka (2000, s. 65) je hodnotová orientace součástí energetické stránky osobnosti člověka. Spolu s potřebami, zájmy a postoji vytvářejí motivaci k jednání člověka a určují směr tohoto jednání.

Hodnotové orientace nemůžeme ztotožňovat s hierarchiemi hodnot, jelikož hodnotová orientace se může měnit nezávisle na individuální či společenské hierarchii hodnot.

3.3.2 Hodnotová orientace ve výzkumech Petra Saka

Dnes můžeme mluvit o široké škále různých výzkumů i studií, které se orientovaly na hodnotovou orientaci mládeže dané doby a pokoušely se objasnit její zaměření. Mojí inspirací hodnou následování bude PhDr. Petr Sak (dále jen Petr Sak), působící již léta v této problematice, o jehož výzkumu bych se v následujících řádcích zmínila.

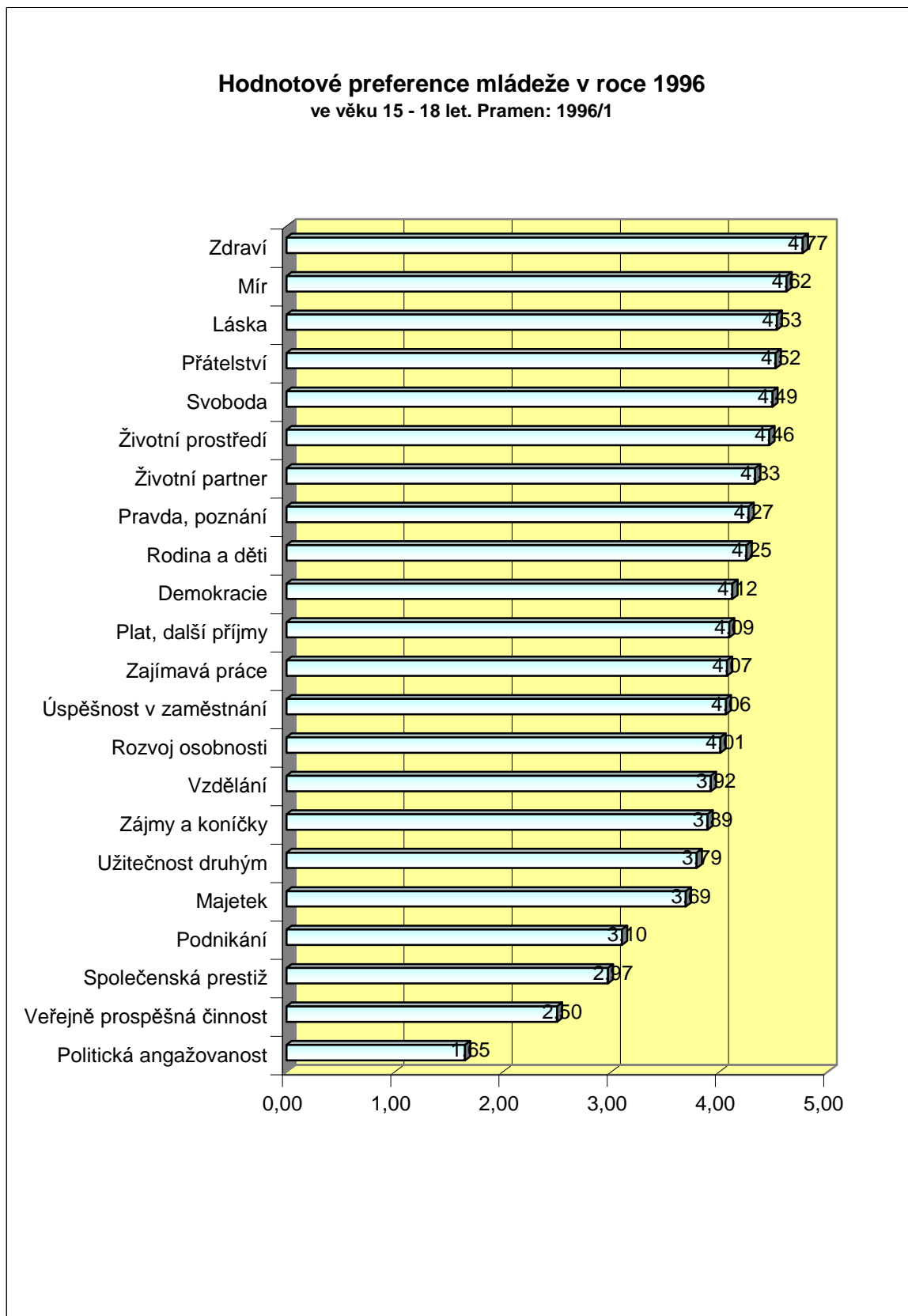
Zmiňovaný autor rozeznává několik druhů hodnotových orientací:

- ✓ **egoisticko – materialistická** – tuto hodnotovou orientaci tvoří hodnoty majetek, plat nebo společenská prestiž. Nositelé této hodnotové orientace se chtějí prosadit, být centrem pozornosti, ale nechťejí pro společnost a ostatní lidi nic přinést.
- ✓ **profesně – rozvojová** – tato hodnotová orientace je spojována s hodnotami vzdělání, zajímavá práce, rozvoj vlastní osobnosti. Její nositelé mají tvořivý a aktivní přístup k životu. Tento přístup prolínají do své pracovní oblasti, kde uvítají změnu a poznávání nových věcí.
- ✓ **reprodukční** – bývá spojována s vyjádřením zájmu člověka na svém zachování cestou biologické reprodukce. Zahrnuje ovšem i podmínky pro růst a socializaci dětí. Tvoří ji hodnoty jako rodina a děti, životní partner.
- ✓ **globální** – tato hodnotová orientace vyjadřuje zájmy celého lidského rodu. Tak jako má pro jedince smysl zdraví, má pro lidské pokolení smysl mír a životní prostředí.
- ✓ **liberální** – tuto hodnotovou orientaci nejlépe reprezentuje hodnota svobody. Dále je to demokracie a soukromé podnikání.
- ✓ **sociální** – je tvořena hodnotami politická angažovanost, veřejně prospěšná práce, být užitečný druhým apod. Vede jedince překračování sebe sama, k interakcím a vztahům k jiným lidem, sociálním skupinám. Navazuje na sociální potřeby, které zvláště ve fázi adolescence nabývají na významnosti.
- ✓ **hédonistická** – zájmy, přátelství a láska tvoří tuto hodnotovou orientaci. Významnou součástí této orientace na hodnoty jsou mezilidské vztahy.

Hodnotovou orientaci a volnočasové aktivity studuje Petr Sak od roku 1982 a to stále stejnou metodikou. Na základě toho získává časovou řadu dat, která mu umožňuje sledovat jejich vývoj, v tomto kontextu již můžeme mluvit o sledování generačního vývoje. Hodnotovou orientaci zkoumá pomocí „baterie hodnot“, které po původním počtu 17 rozšiřuje na 23 (v roce 1997). Jedná se o hodnoty – láska, zdraví, přátelství, svoboda, mír, životní partner, životní prostředí, pravda/poznání, demokracie, rodina a děti, zajímavá práce, rozvoj vlastní osobnosti, vzdělání, plat, koníčky, úspěšnost v zaměstnání, být užitečný druhým, majetek, společenská prestiž, soukromé podnikání, veřejně prospěšná činnost, Bůh, politická angažovanost. Respondent tedy vyjadřuje prostřednictvím pětistupňové škály, jaký má pro něj jednotlivá hodnota význam. Pro každou hodnotu je poté za pomoci četností vypočítán index jako vážený aritmetický průměr. Nevýhodou metody přiřazování pořado-

vého čísla hodnotě respondentem je, že není možné zjistit rozdíl mezi diferencí hodnot např. na 1. a 2. místě a např. na 9. a 10. místě.

Vraťme se ale k výzkumu hodnotové preference. Ten byl proveden v roce 1996 a mířen byl na současnou mládež ve věku 15 – 18 let a 15 – 30 let. Já se zmíním pouze o výsledcích výzkumu adolescentní mládeže (15 – 18 let), jelikož jedním z mých záměrů praktické části je právě srovnání výsledků mého vlastního výzkumu s výzkumem Petra Saka. Znázorňuje jej graf č. 1.

Graf 1: Hodnotové preference mládeže v roce 1996 (Sak, 2000, s. 98)

Na prvním místě žebříčku hodnot mládeže v roce 1996 se nachází hodnota zdraví, která má s indexem 4,77 dominantní pozici. Tato preference naznačuje uvědomění, že zdraví je předpokladem všech dalších aktivit a základního životního pocitu spokojenosti. Navzdory tomuto umístění však značná část mladých lidí jedná v rozporu s touto hodnotou, o čem svědčí rozšíření nikotinu, alkoholismu a konzumace drog. Velmi důležitá je pro mládež hodnota míru, o čemž svědčí její umístění na 2. místě žebříčku hodnot. Třetí a čtvrté místo zaujímá láska a přátelství. Obě hédonistické hodnoty symbolizují potřebu a významnost mezilidských vztahů u mladých lidí. Následují hodnoty svoboda a životní prostředí. Právě hodnota svobody je uváděna v oficiálních dokumentech a vystoupeních ústavních činitelů, tak občanskou veřejností jako charakteristika současného uspořádání v protikladu k předchozí předlistopadové společnosti (Sak, 2000, s. 71). Přestože ekologické aktivity se omezují na malou vrstvu aktivistů, hodnota životního prostředí má silné zázemí v sympatiích hodnotové orientace celého souboru české mládeže. Hodnota životního partnera předbíhající rodinu a děti, svědčí o nových rozvíjejících se trendech známých ze západoevropských zemí, které jsou spojené s odkládáním sňatků a preference soužití bez manželství. Následují hodnoty pravda a poznání, rodina a děti, demokracie, plat. Poté trojice hodnot profesně-rozvojových a poslední příčky žebříčku obsazují hodnoty egoisticky-materialistické a sociální.

V celkovém srovnání tedy můžeme říci, že nejsilnější pozici mezi mladou generací má globální orientace zastoupená hodnotami láska a mír, poté hédonistická orientace – láska, přátelství a reprodukční – životní partner, rodina. Nejméně se mládež orientuje materiálně a sociálně, o čemž svědčí umístění majetku, společenské prestiže a politické angažovanosti na spodních příčkách žebříčku hodnot. Pozice hédonistické orientace svědčí o odmítnutí hodnot předchozího režimu, ale také určitý odstup od hodnot současné vládnoucí liberální ideologie. Hodnotový profil této generace hovoří o její výrazné privatizaci, stáhnutí se ze společenského života do soukromí a o nezájmu vstupovat do společenských procesů a ovlivňovat je.

Při dlouhodobém sledování hodnot dochází Petr Sak ke zjištění, že v žebříčku hodnot nedochází k viditelným radikálním posunům. To znamená, že hodnota, která obsazuje první příčku hodnotového žebříčku, za patnáct let nespadne na konec téhož žebříčku. Ve výzkumech Petra Saka má hodnotová orientace mládeže dvojí charakter. Můžeme

mluvit o vývoji, který je závislý na životní fázi a o generačním posunu hodnot. Pohyb hodnot, který je závislý na životní fázi, je charakteristický tím, že probíhá v každé generaci. To vysvětluje situaci, že mladý člověk má v 15 letech zcela rozdílné priority než ve 20 či 25 letech. Z toho vyplývá, že hodnoty se odlišují v závislosti na životním období či fázi. Některé se odlišují více, některé méně či velmi málo. O druhém, tzv. generačním pohybu mluvíme v případě, pokud zjišťujeme hodnotové orientace stejné věkové skupiny s dostatečným časovým odstupem, např. 20 či 30 let. Rozdílnost v hodnotové orientaci zmíněných dvou stejně věkových skupin, avšak měřených s daným odstupem, představuje onen generační posun.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM HODNOTOVÝCH ORIENTACÍ ŽÁKŮ STŘEDNÍCH ŠKOL

4.1 Předmět a cíle výzkumu

Předmětem mého **výzkumu** bylo zjistit, jaká je struktura hodnot žáků středních škol ve Zlíně z pohledu míry jejich preferovanosti. K tomuto záměru mne přivedly inspirační výzkumy realizované v minulých letech, které opakovaně prokázaly, že cílová kategorie žáka střední školy si vytváří hierarchii hodnot na základě svých preferencí.

Před provedením výzkumu jsem si stanovila několik významných cílů. Za **hlavní cíl** považuji zjistit právě již zmíněnou strukturu hodnot v závislosti na preferencích u žáků střední školy. Vedle tohoto hlavního a obecného cíle jsem si ještě stanovila tři **dílčí cíle**. První dílčí cíl má v rámci jednotlivých škol odlišit strukturu hodnot v závislosti na pohlaví, posléze najít rozdíly v preferencích hodnot jednotlivých pohlaví a tyto výsledky správně interpretovat. Druhý dílčí cíl je objevení souvislostí ve struktuře hodnot preferovaných žáky odlišných středních škol. Za třetí a nejvýznamnější dílčí cíl jsem si stanovila srovnání výsledků mého celkového výzkumu (celkový žebříček hodnot středoškolských studentů) s realizovaným výzkumem PhDr. Saka, kde nejen že zmapuji současný stav struktury hodnot dnešních žáků, ale zároveň také poukáži na vývojové tendence.

4.2 Výzkumný problém

Se zřetelem na to, jaké jsem si vytyčila cíle a priority při realizaci mého výzkumu, dovolím si výzkumný problém formulovat následovně:

„Jaká je hodnotová orientace středoškolské mládeže v závislosti na pohlaví a typu střední školy?“

4.3 Výzkumné hypotézy

Pokud budu vycházet z výzkumného problému popisného charakteru, je nutno si položit několik otázek, na jejichž základě sestavím své vlastní hypotézy:

1. Hodnoty manželství, rodina a altruismus, ve společnosti připisované dívkám, budou také ženským pohlavím více preferovány.
2. Hodnotu vzdělání budou preferovat studenti gymnázia a obchodní akademie před žáky učňovských oborů.
3. Hodnota sounáležitosti představující silné ztotožnění se s vrstevnickou či jinou sociální skupinou, připisovaná ve společnosti chlapcům, bude také tímto pohlavím více preferována.
4. Hodnoty majetek, moc a společenská prestiž představující konzumní materialisticky založenou společnost nebudou studenty preferovány.
5. Hodnoty zdraví, láska a přátelství umístěné na vrcholu žebříčku Petra Saka obsadí také první čtyři příčky celkového žebříčku hodnot žáků středních škol ve Zlíně.

Potvrzení poslední hypotézy by znamenalo, že za 10 let ve vývoji hodnotové orientace mladých lidí nedochází k žádným převratným změnám a nastupující generace mladých lidí pokračuje v preferenci hédonistických hodnot (láska, přátelství) a v úpadku hodnot sociálních a reprodukčních (manželství, rodina, altruismus) příkladným pro období do r. 1989.

4.4 Použitá metoda sběru dat

Vzhledem k cílům, předmětu a výzkumnému problému popisného charakteru, který má zjišťovat a mapovat postoje žáků středních škol k jednotlivým hodnotám, jsem použila ověřenou metodu sběru dat adekvátní mému výzkumu – dotazník. K volbě této metody jsem přistoupila z více důvodů. Tím hlavním důvodem je výhoda dotazníku v poměrně krátkém časovém intervalu získat poměrně velké množství dat, což bylo pro mne při realizaci **kvantitativního výzkumu** směrodatné. Téma hodnotová orientace mladých lidí je diskutovatelné téma, které má co říci v kterékoliv době. Tzv. “vychovávat” mladou generaci a mapovat její životní postoje k hodnotám je pro nás nesmírně důležité, protože právě v rukou těchto lidí je naše budoucnost a budoucnost jejich dětí. I oni jednou budou vychovávat další generaci, a jaké kulturní, mravní a etické vzorce chování a hodnot jim předají, záleží pouze na naší výchově. Dostat se k co největšímu výběrovému vzorku středoškolských žáků bylo pro mne prioritou z důvodu přínosu zajímavých výsledků, ale také z důvodu zobecnění na celou mladou generaci podobně smýšlejících lidí. Tyto všechny předpoklady volba dotazníkové metody splnila.

Dotazník sestával z 24 výroků, ve kterých bylo zakomponováno 24 životních hodnot. Při výběru hodnot pro svůj výzkum jsem se nechala inspirovat PhDr. Petrem Sakem, který při provádění svých výzkumů vychází již řadu let z dotazníku sestaveného z baterie 23 životních hodnot. Ve výrocích mého dotazníku se objevily tyto skryté hodnoty: zdraví, peníze (chápány ke slušnému žití), přátelství, sex, rodina, cestování, vzdělání, sebedůvěra a samostatnost, čestnost a poctivost, majetek, víra, seberealizace a zájmy, ekologie, manželství, altruismus a obětavost, tělesná krása, moc, společenská prestiž, sounáležitost se skupinou, kariéra, právo a spravedlnost, mír, svoboda, láska. Podle své představy jsem ale některé hodnoty z baterie PhDr. Petra Saka “vyměnila” za své vlastní. Hodnotu Bůh jsem nahradila vírou, pokud by studenti měli svou vlastní víru představující pro ně smysl, není podle mne podstatné, zda-li by to byl Bůh či nějaké jiné vyznání a spousta respondentů by se ke své víře určitě jinak nepřihlásila, kdyby to pro ně měl být právě Bůh. Zkoumat politickou angažovanost v pohledu mladých lidí považuji za neefektivní, je všeobecně známo, že mladí lidé k otázkám politiky zůstávají lhostejní, z důvodu nemožnosti volit to považují za oprávněné. Proto jsem tuto hodnotu nahradila sounáležitostí se skupinou, kterou považuji za velmi ceněnou a diskutabilní u adolescentů, zejména pak u chlapců a její umístění do dotazníku by mohlo přinést zajímavé výsledky. Veřejně prospěšnou činnost jsem nahradila hodnotou altruismu, který bývá v otázkách hodnot připisovaný mladým dívkám. Úspěšnost v zaměstnání jsem nahradila kariérou, jejíž umístění na žebříčku hodnot by mohlo přinést zajímavé výsledky v diskuzích o porevoluční “proměně” českých žen a s ní spojenou feminizací a upřednostňování kariéry nad rodinou. Místo životního partnera, hodnoty být užitečný druhým, soukromého podnikání, zajímavé práce a pravdy jsem do svého dotazníku zařadila spravedlnost, čestnost, cestování, sex a sebedůvěru (diskutovanou u mladých mužů). Poslední hodnotou, kterou jsem do svého dotazníku zahrнула navíc, je manželství. Měla jsem zájem dozvědět se o této hodnotě více, zejména v chápání mladých lidí. Manželství dnes bývá opovrhovanou hodnotou náležící již době minulé. O to větší jsem měla zájem zjistit, jak si tato hodnota stojí u žen, mužů ale i u všech studentů dohromady.

Podle důležitosti jednotlivých hodnot studenti připisovali výrokům čísla na škále od 1 do 4, přičemž hodnota 4 vyjadřuje vysokou preferenci a hodnota 1 naopak nízkou. Při následném **zpracovávání získaných dat** jsem u každé hodnoty spočítala její aritmetický průměr – index této hodnoty pomocí četností jednotlivých škál. Na základě těchto výsled-

ných indexů jsem mohla sestavit žebříček hodnot od nejvíce preferovaných po nejméně preferované a znázornit jej pomocí grafu v excelu.

4.5 Složení výběrového souboru

Při výběru respondentů do mého výzkumu jsem musela počítat s několika důležitými aspekty. Muselo se jednat o středoškoláky, kteří studují právě ve Zlíně, jelikož již na začátku plánovaného výzkumu jsem si vytyčila, že výsledky svého výzkumu chci aplikovat právě na město Zlín. Jak je patrné z výzkumného problému, prioritou celého výzkumu bylo pro mne srovnání hodnotové orientace středoškoláků podle pohlaví, ale také hlavně podle typu střední školy a na tomto podkladě jsem také vybírala střední školy. Jelikož jsem chtěla, aby preference v hodnotové orientaci studentů mohly být co nejrozmanitější, vybrala jsem do svého souboru také odlišné střední školy. To je také důvodem pro můj **záměrný výběr**. Jelikož věkovou kategorii respondentů jsem v cílech výzkumu pro srovnání na zřetel nebrala, rozhodla jsem se pro výběr vždy třetích ročníků jako adekvátních zástupců životního období adolescence. Jedná se o cílovou skupinu mladých lidí ve věku od 17 do 19 let.

Prostřednictvím emailu jsem oslovila čtyři střední školy ve Zlíně – Obchodní akademii a Vyšší odbornou školu ekonomickou ve Zlíně, Gymnázium Zlín – Lesní čtvrť, Střední školu gastronomie a obchodu ve Zlíně a v neposlední řadě také Střední průmyslovou školu polytechnickou – centrum odborné přípravy Zlín. Ve všech případech jsem se setkala s ochotou a zájmem o uskutečnění mého výzkumu ve třídách. Ve třech případech si vedení školy dokonce přeje, abych je informovala o výsledcích výzkumu jako zpětné vazby pro studenty.

Dotazníkového šetření se tedy celkem zúčastnilo 207 respondentů mužského a ženského pohlaví. Aby došlo k objektivnímu porovnání žebříčků hodnot studentů, snažila jsem se v každé škole oslovit kolem 50 respondentů.

Následující tabulky již informují o počtu studentů v jednotlivých školách, které jsou rozdělené ještě podle tříd a pohlaví.

4.5.1 Charakteristiky vybraných škol – počet studentů

Tabulka 1. Charakteristika OA Tomáše Bati a VOŠE Zlín / počet studentů

<i>OA Tomáše Bati a VOŠE Zlín</i>			
třídy	ženy	muži	celkem
3. A	21	7	28
3. B	17	5	22
Celkem studentů	28	12	50

Tabulka 2. Charakteristika Gymnázium Zlín – Lesní čtvrť / počet studentů

<i>Gymnázium Zlín - Lesní čtvrť</i>			
třídy	ženy	muži	celkem
Septima	11	6	17
3. C	12	9	21
3. D	18	7	25
Celkem studentů	41	22	63

Tabulka 3. Charakteristika Střední škola gastronomie a obchodu Zlín / počet studentů

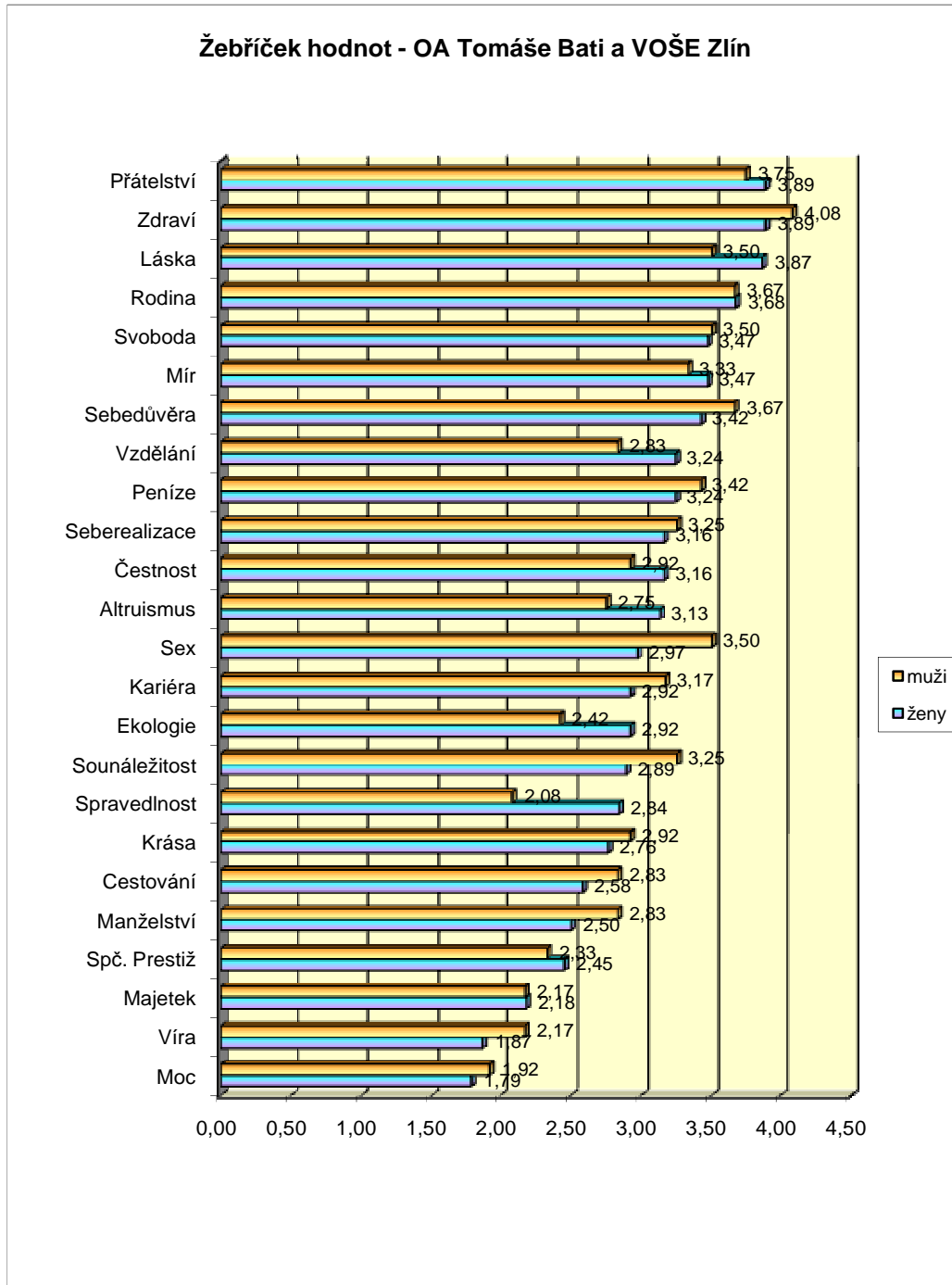
<i>Střední škola gastronomie a obchodu Zlín</i>			
třídy	ženy	muži	celkem
Kuchař(ka)	6	9	15
Číšník, servírka	12	10	22
Prodavač(ka) smíšeného zboží	11	3	14
Celkem studentů	29	22	51

Tabulka 4. Charakteristika Střední průmyslová škola polytechnická / počet studentů

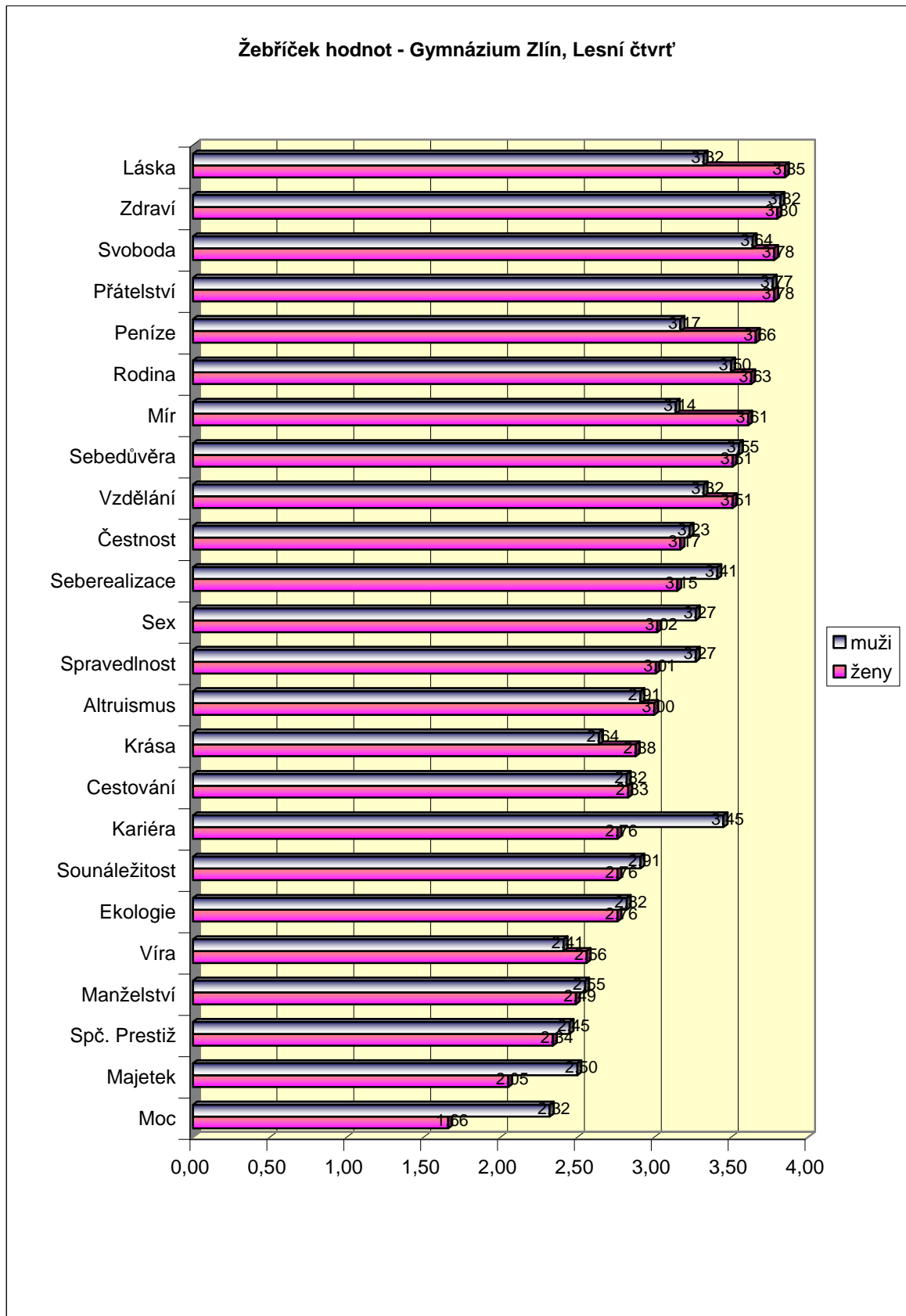
<i>Střední průmyslová škola polytechnická - centrum odborné přípravy Zlín</i>			
třídy	ženy	muži	celkem
Tiskař(ka) / Knihař(ka)	8	9	17
Elektrikář	0	11	11
Obráběč kovů	0	15	15
Celkem studentů	8	35	43

4.6 Interpretace výsledků výzkumu

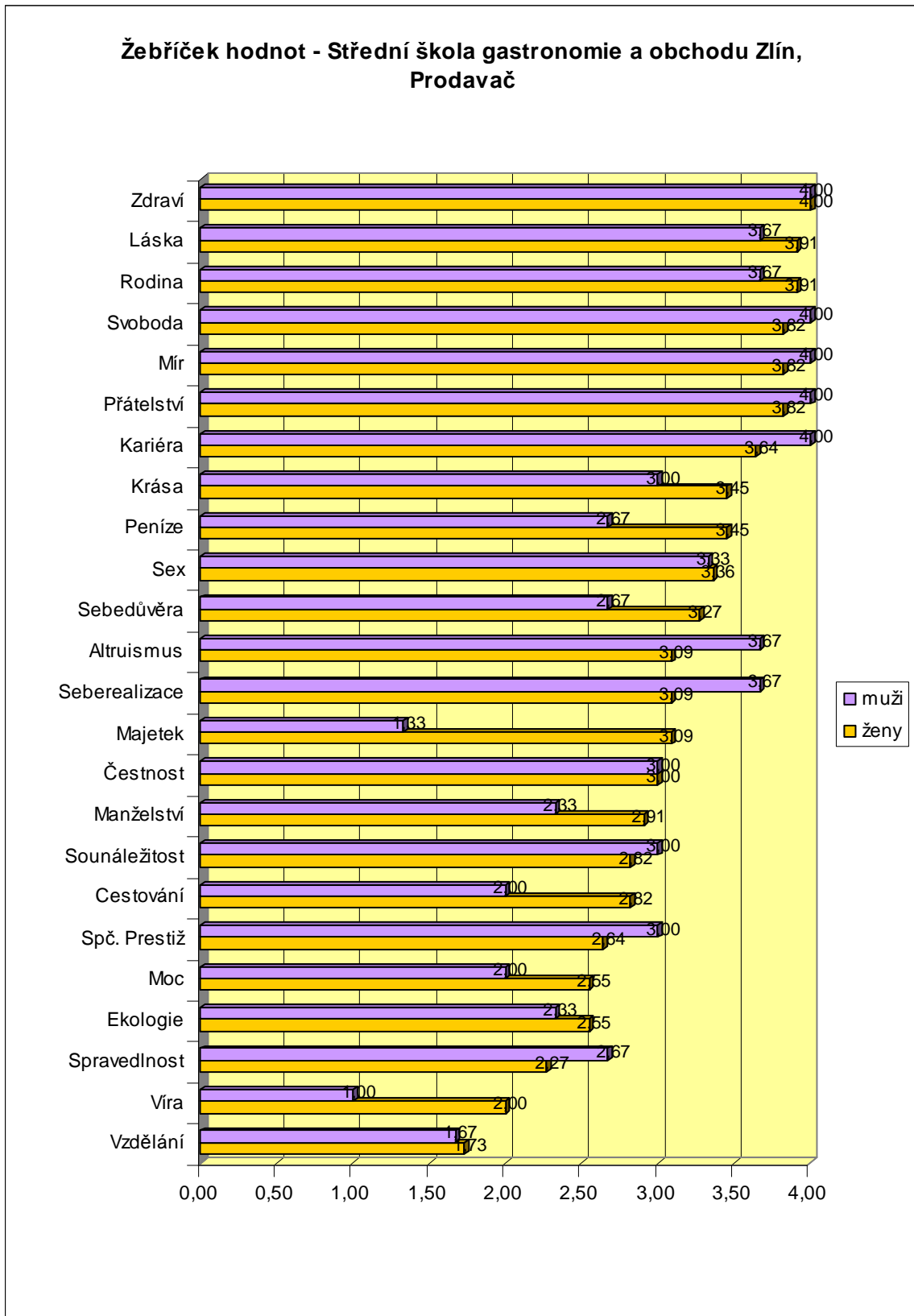
Z důvodu přehlednosti sledované problematiky uvádím nejprve grafické zpracování výzkumu (viz graf 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

Graf 2: Žebříček hodnot – OA Tomáše Bati a VOŠE Zlín

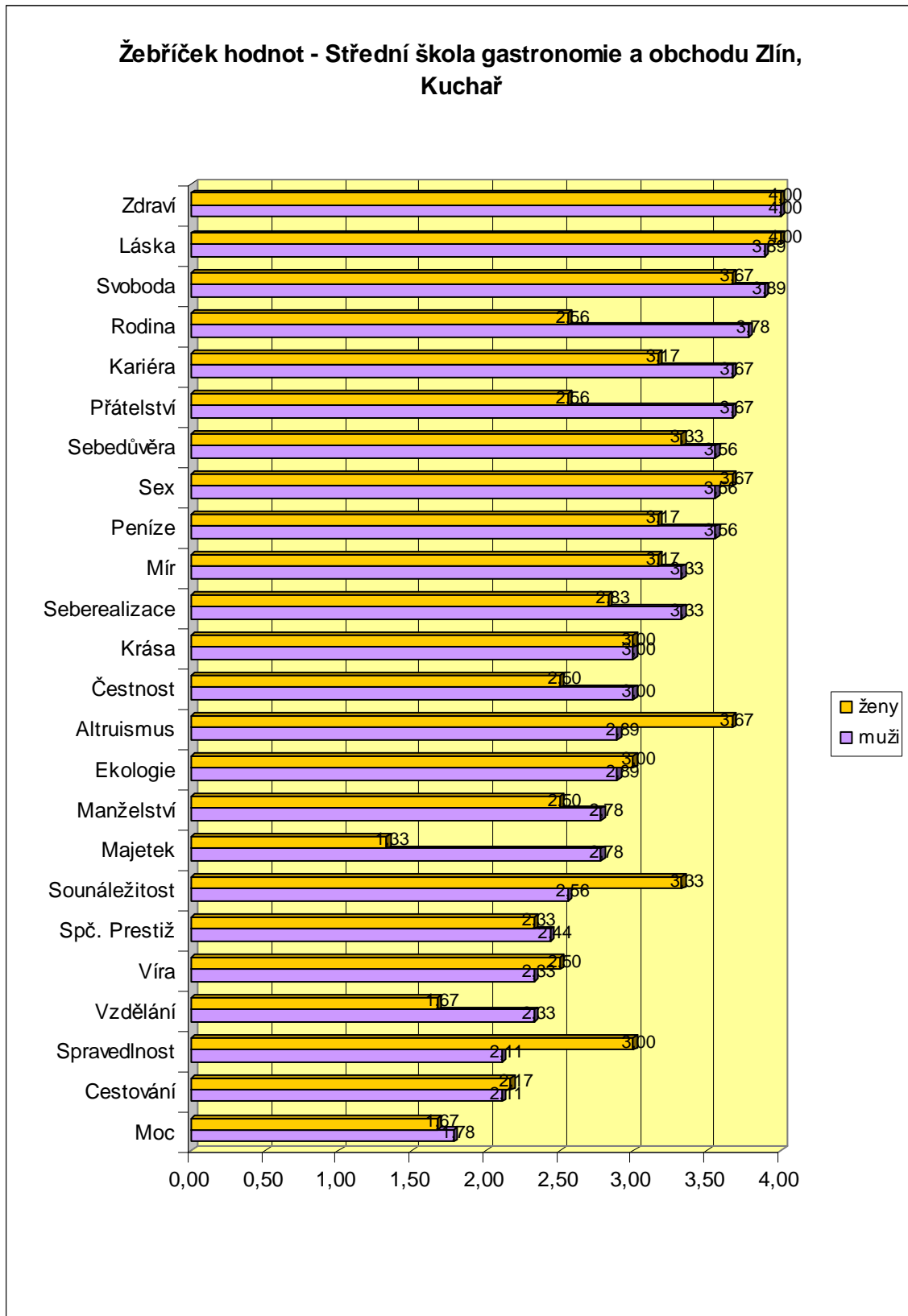

Graf 3: Žebříček hodnot – Gymnázium Zlín, Lesní čtvrť

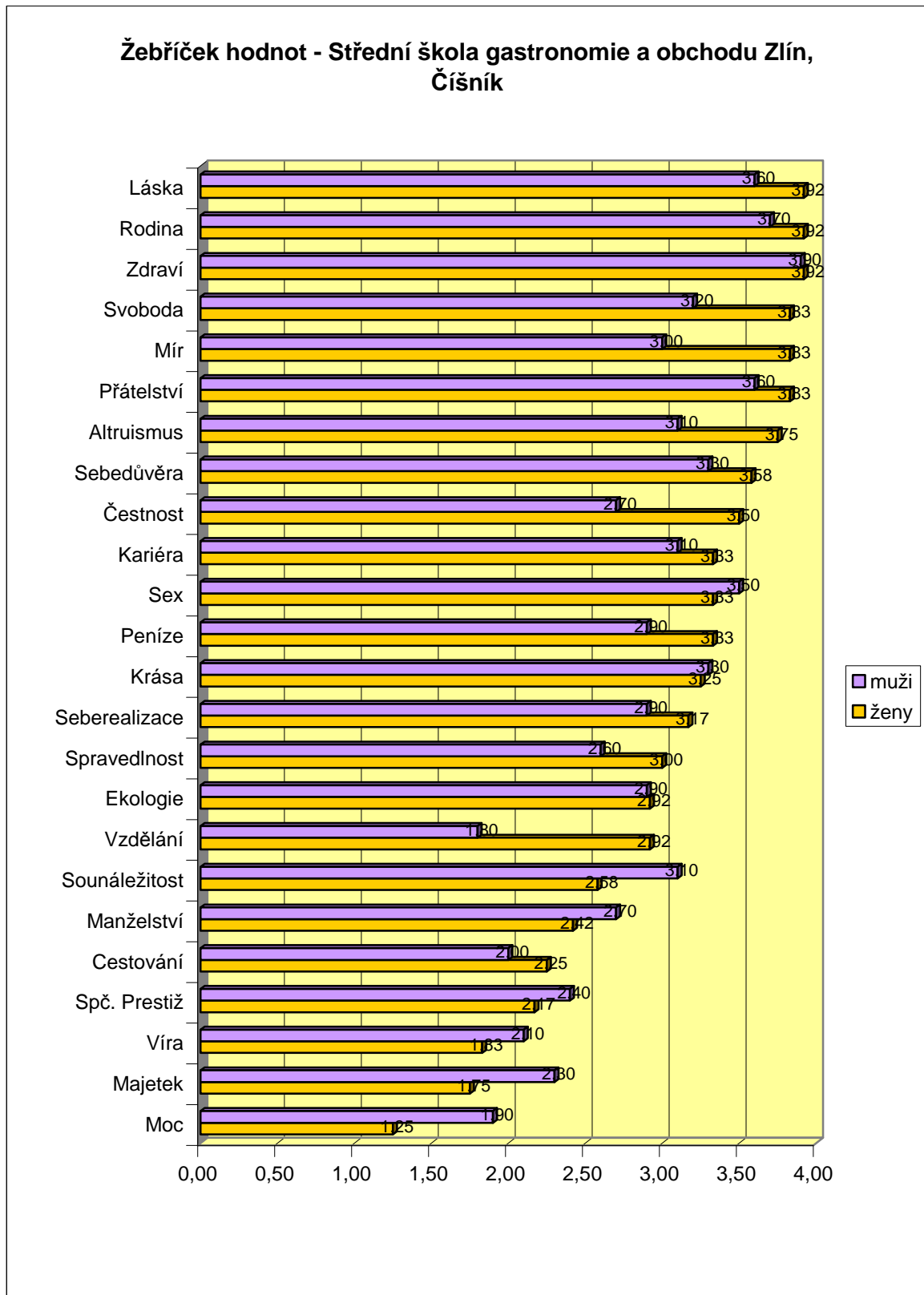

Graf 4: Žebříček hodnot – Střední škola gastronomie a obchodu Zlín, Prodavač

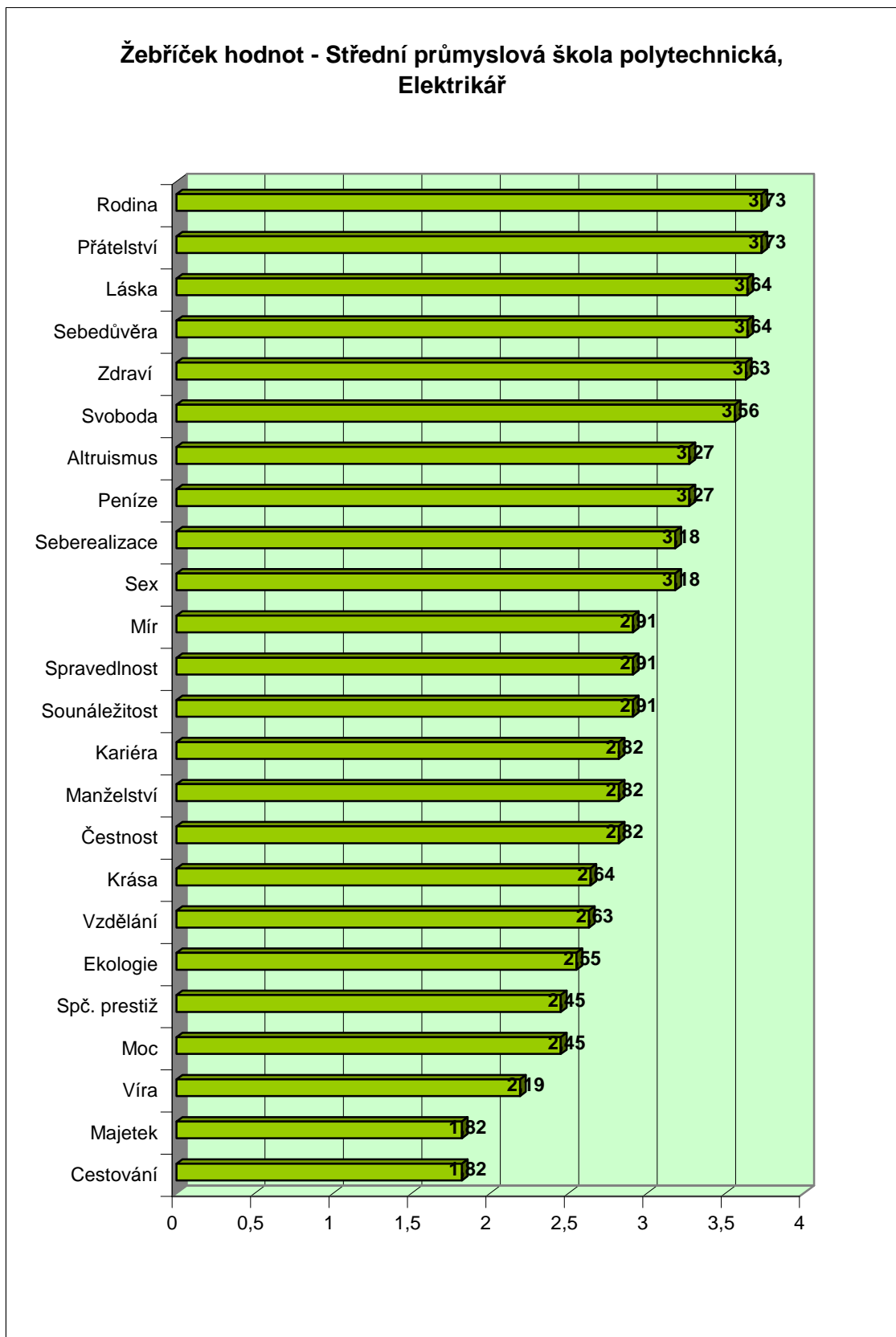

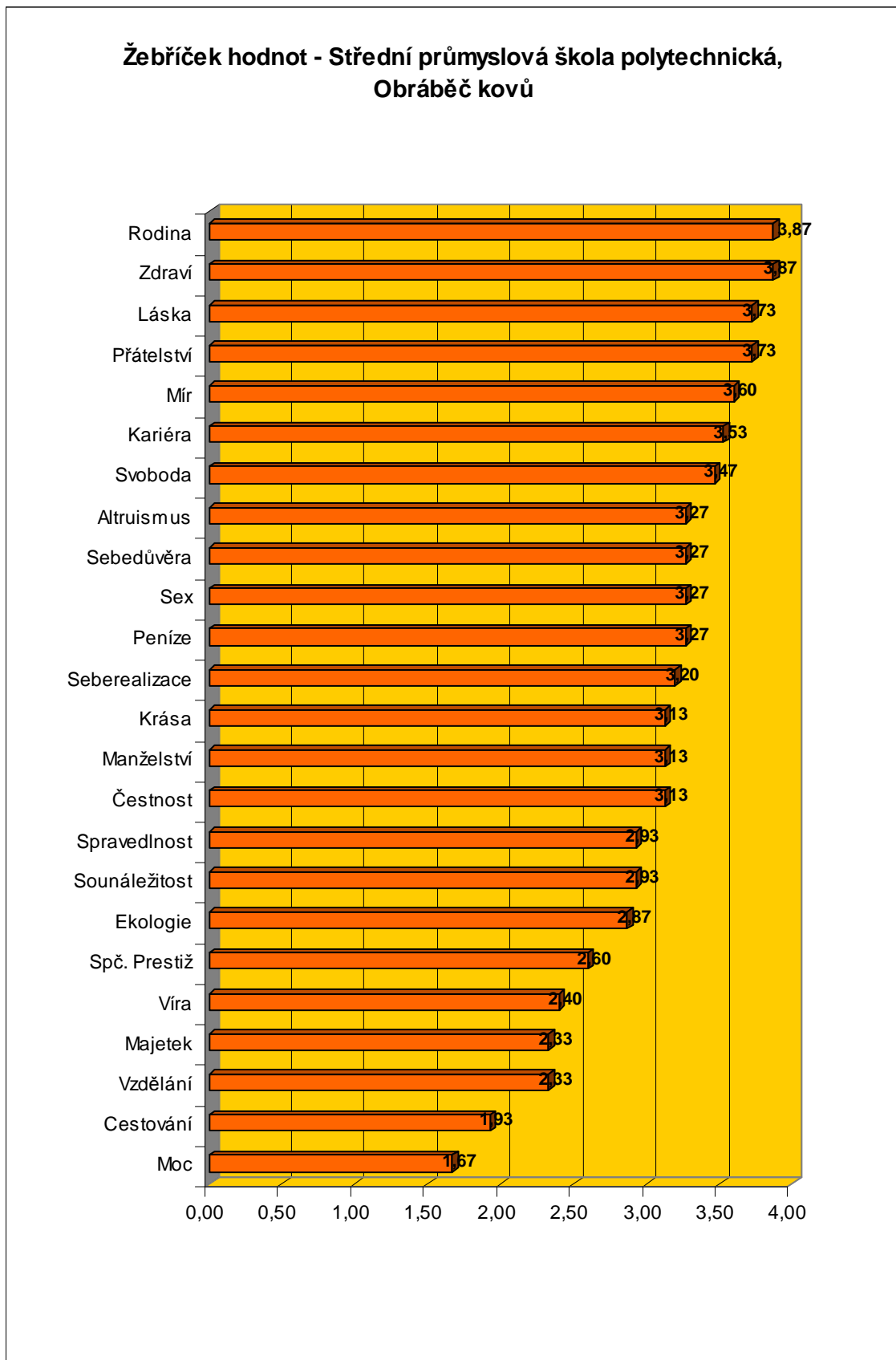
Graf 5: Žebříček hodnot – Střední škola gastronomie a obchodu Zlín, Kuchař

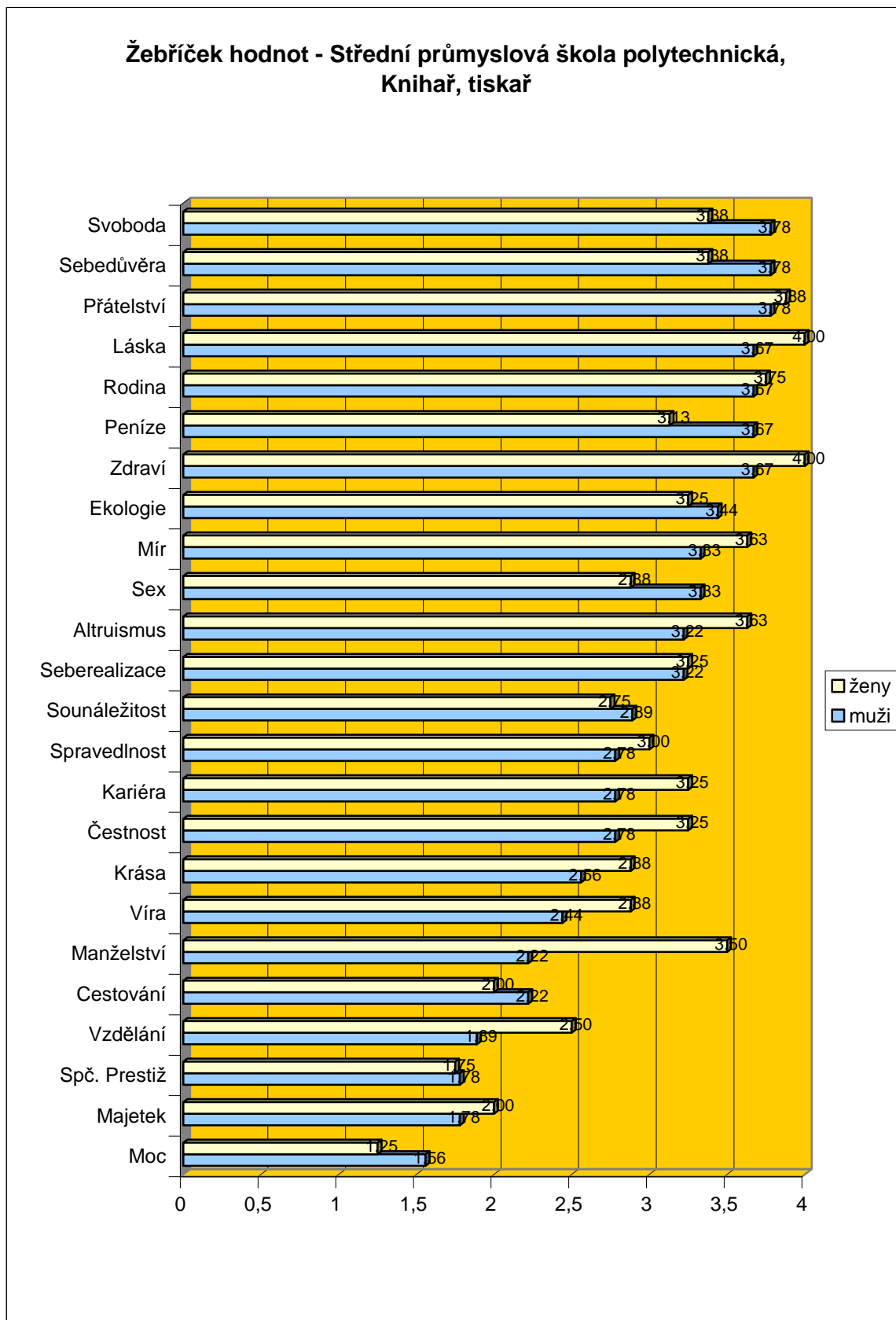
Graf 6: Žebříček hodnot – Střední škola gastronomie a obchodu Zlín, Číšník

Graf 7: Žebříček hodnot – Střední průmyslová škola polytechnická, Elektrikář

Graf 8: Žebříček hodnot – Střední průmyslová škola polytechnická, Obráběč kovů

Graf 9: Žebříček hodnot – Střední průmyslová škola polytechnická, Knihař, tiskař

4.6.1 Interpretace rozdílů v hodnotových orientacích mužů a žen

Abych zjistila odlišnost v hodnotové orientaci mužů a žen svého výběrového vzorku, vyhodnocovala jsem každou hodnotu s ohledem na pohlaví v každé škole a oboru zvlášť, což jsem následně graficky vyhodnotila. Považovala jsem to za nutné zejména z toho důvodu, jelikož na Střední průmyslové škole polytechnické se vyskytovaly dva učňovské obory (elektrikář a obráběč kovů), kde se ženské pohlaví vůbec neobjevilo, a to by mohlo přispět ke zkreslení zkoumané hodnotové diferenciace obou pohlaví. Podle indexů hodnot v každém grafu jednotlivé školy či oboru, kde se nacházejí muži i ženy zároveň, mohu snadno zjistit vyšší či nižší preferovanost jednotlivé hodnoty a učinit celkové shrnutí.

Z celkového počtu 24 hodnot jsem vybrala 11 hodnot, o kterých se domnívám, že jejich zkoumáním z hlediska pohlaví zjistím zajímavé poznatky a v neposlední řadě potvrdím či vyvrátím hypotézy na pohlaví se vztahující. Prvních osm hodnot bývá na základě různých genderových stereotypů připisováno společnostmi vždy jednomu či druhému pohlaví. Zastupují je hodnoty: sex, sebedůvěra, seberealizace, rodina, altruismus, manželství, sounáležitost a krása. O zbylých třech hodnotách se dnes hodně mluví v souvislosti s “proměnou” české společnosti a zvyšující se europeizací, ženskou emancipací a důrazem kladeným na vzdělání a informovanost. Jsou to zejména tyto hodnoty: společenská prestiž, kariéra a vzdělání. Domnívám se, že zahrnutím právě těchto hodnot do porovnání z hlediska pohlaví by mohly vyjít na povrch jisté zajímavosti, například zda-li je hodnota kariéra, o které se v poslední době mluví hlavně ve spojitosti s odkladem mateřství a manželství u žen, právě tímto pohlavím více preferována. U hodnot manželství, rodina, altruismus a sounáležitost dojde k potvrzení či vyvrácení hypotéz, které jsem si stanovila v úvodu celého výzkumu.

Nyní již přistoupím ke zjištěným zvláštnostem. Překvapením pro nás zřejmě nebude, že první zkoumaná hodnota sexu bývá preferována více muži. Následující dvě hodnoty – sebedůvěra a seberealizace, v mých očích připisované zejména mužům, bývají také tímto pohlavím více preferovány. Na muže bývají kladeny nároky umět se za všech okolností prosadit, mít vysoké sebevědomí. Otázkou však zůstává, do jaké míry čeští mladí muži sebedůvěřiví jsou nebo zejména být chtějí. Jsme svědky událostí, kdy české ženy po rozchodu s partnerem zůstávají samy s dětmi a dokáží se postarat o rodinu i bez partnera. Není tedy důvodem menší preference sebedůvěry u žen právě to, že ji považují za samozřejmost? Nyní se podívejme na hodnoty připisované zejména ženám. Jsou to hodnoty rodina,

altruismus a manželství. S výjimkou oborů prodavač a kuchař na Střední škole gastronomie a obchodu Zlín, kde preferovali muži nad ženami rodinu a altruismus, můžeme konstatovat, že hodnota rodina a hodnota altruismus je významnější pro adolescentní dívky nežli adolescentní chlapce. Ovšem velkým překvapením pro nás bude preferovanost hodnoty manželství. K mému údivu tato hodnota zaznamenala větší obdiv u mužů nežli dívek. Vystává před námi otázka – čím to, že mladé ženy hodnotou manželství opovrhují, distancují se od ní a své místo si nachází snáze u opačného pohlaví? Není to způsobeno právě celospolečenským tlakem moderní doby na ženské pohlaví, že má dávat přednost kariéře, užívání si svobody a soužití s partnerem bez závazků “na hromádce”? Není to, jakoby jim bylo vštěpováno, že tato hodnota se dnes již “nenosí”? Jelikož ženy v tomto případě preferují pouze hodnoty manželství a altruismus, má první hypotéza zahrnující i manželství se tedy nepotvrdila. Další zkoumanou hodnotou byla sounáležitost. Z poznatků nashromážděných v první části bakalářské práce o adolescenci vyplývá, že hodnota sounáležitosti spojená s příslušností k vrstevnické či jiné sociální skupině je typická pro mladé muže tohoto věku. Potřeba ztotožnit se s lidmi podobného smýšlení, hodnot, potřeba někam patřit, nabývá na významnosti právě v adolescentním věku. Nebude pro nás tedy překvapením zjištění, že hodnota sounáležitosti obsadila vyšší příčky na žebříčkách hodnotových orientací mužů nežli žen. Má třetí hypotéza se tedy potvrdila. Co se týče hodnoty krásy, na základě zjištěného porovnání grafů obou pohlaví mohu konstatovat, že je více preferována ženami. Ovšem s nevelkým rozdílem, jelikož na OA Tomáše Bati a Střední škole gastronomie a obchodu byla tato hodnota více ceněna právě muži! Vysvětlení této situace hledejme například za tím, že se jedná o “ženské” školy, kde muži netvoří mnohdy ani polovinu ve třídě nebo v novém fenoménu měnícího se obrazu dnešních mužů, kteří mají právo na “přebírání” ženských vlastností jako je třeba emocionalita ale také péče o svůj vzhled a s ním spojená metrosexualita. Ve zkoumání posledních třech vybraných hodnot se dostáváme ke zjištění, že hodnoty kariéra a společenská prestiž jsou mnohem více preferované mužským pohlavím. Zajímavým poznatkem je, že poslední zkoumaná hodnota vzdělání ve všech případech kromě jednoho (učňovský obor kuchař) je důležitější pro adolescentní dívky.

4.6.2 Interpretace hodnotové diferenciace v závislosti na vzdělání

Jedním ze záměrů praktické části bakalářské práce jak zdůrazňuje výzkumný problém, bylo odlišit hodnotovou orientaci studentů na různých typech škol. Po vyhodnocení dotazníků jsem získala výsledné žebříčky hodnot studentů vzdělávajících se na středních školách zakončených maturitním vysvědčením a studentů, kteří po absolvování tříletého učebního oboru získají výuční list. Tito studenti sice mohou v nástavbovém studiu maturitní vysvědčení získat také, ale nyní je podstatné, že porovnáváme studenty stejné věkové kategorie na odlišných školách s odlišným výchovným působením a cíli. Považovala jsem za nutné na středních školách odborného zaměření, kde se nachází odlišné učební obory (např. prodavač a číšník), tyto obory také prezentovat v jednotlivých grafech zvlášť. Na základě získaných indexů u každé hodnoty mohu opět porovnat preference těchto hodnot a zjistit, jak si stojí u studentů vybraných škol.

Musím konstatovat, že v indexových hodnotách se vzdělanostní skupiny příliš neliší, svědčí o tom také fakt, že první příčky v různých pořadích u každé školy i oboru většinou obsazují hodnoty zdraví, láska a přátelství. Nyní se zaměřím na to, jak studenti jednotlivých škol preferují následující hodnoty: ekologie, seberealizace, vzdělání, cestování a majetek. U porovnání indexů hodnoty vzdělání dojde navíc k vyvrácení či potvrzení druhé hypotézy. Hodnota ekologie není preferována o nic méně na Gymnáziu Lesní čtvrť (dále jen gymnázium), Obchodní akademii T. Bati (dále jen OA) či na Střední škole gastronomie a obchodu (dále jen SŠ gastronomie). Výjimku tvoří vzdělanostní skupina na Střední škole polytechnické v učebním oboru Knihař/tiskař, kde tato hodnota dosáhla nejvyššího indexu. Větší docenění této vyšší hodnoty uctívat a respektovat přírodu, chovat se ekologicky bych očekávala spíše u studentů gymnázií nežli učebního oboru, což je zajímavým poznatkem. Nejvyšší potřebu seberealizovat se jsem našla na SŠ gastronomie a gymnáziu, menší potom na OA a nejmenší u žáků SPŠ polytechnické (dále jen SPŠP). Nyní se dostáváme k vyhodnocení hodnoty vzdělání. V preferenci této hodnoty docházelo k obrovským rozdílům. Nejvíce ceněna byla žáky gymnázia, hned poté OA. Opravdu nízkých indexů dosahovala na SPŠP a SŠ gastronomie, kde pro žáky učebního oboru prodavač měla menší hodnotu nežli moc! Na základě tohoto poznatku musím potvrdit svou druhou hypotézu. Hodnota cestování zaznamenala nejvyšší index u studentů gymnázia, poté obchodní akademie. Nejméně je preferována studenty učňovského oboru elektrikář, kde se umístila na poslední příčce v žebříčku. Hodnota majetku není celkově žáky jednotlivých škol preferována. Vý-

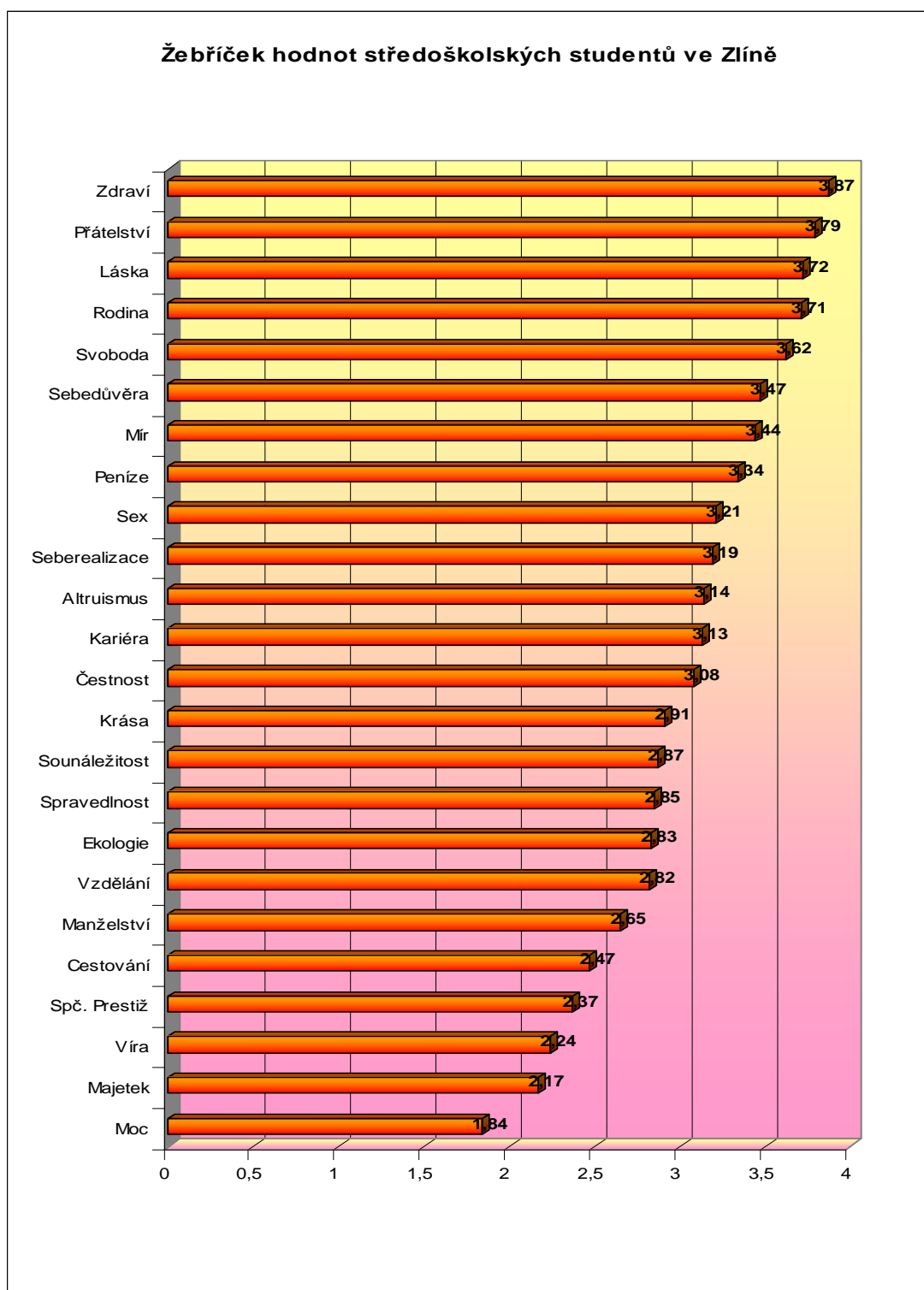
jimku tvoří její umístění na SŠ gastronomie učebního oboru prodavač, kde ji místní studenty udělily 14. místo v žebříčku hodnot.

4.6.3 Generační vývoj hodnotové orientace středoškolské mládeže

V této části praktické části bakalářské práce se zaměřím na srovnání výsledků mého výzkumu realizovaném v březnu 2009 mířeného na hodnotové orientace středoškolských studentů ve Zlíně s výsledky výzkumu PhDr. Petra Saka (dále jen Petra Saka) z roku 1996 orientovaných na tehdejší mládež ve věku 15 – 18 let. Hodnotové orientace všech středoškolských studentů ve Zlíně, na které byl mířen můj výzkum, znázorňuje obrázek na další stránce.

Po prostudování výsledků obou výzkumů (viz graf 1 a graf 10) mohu pozorovat několik odlišností v hodnotových preferencích mládeže. Na prvním místě se umístila v obou případech hodnota zdraví. K významným odlišnostem v preferencích dochází u těchto hodnot: mír, rodina, životní prostředí a ekologie, altruismus a užitečnost druhým lidem. Hodnota mír je mnohem více ceněna mládeží v roce 1996, kde je hned po zdraví nejdůležitější hodnotou v žebříčku. Oproti tomu dnešní studenti ji zase takový význam nepřikládají, přisuzují jí 7. místo v celkovém žebříčku hodnot. Zdůvodnění můžeme hledat v tom, že tehdejší mládež sama zažila v dětství komunistický režim či o něm byla od rodičů dostatečně informována. Dnešní mládež si jen těžko bude uvědomovat strasti tehdejší politické situace a hodnotu míru a demokracie budou snáze považovat za něco samozřejmého ale zároveň vzdáleného. Další rozdíly nacházím v oblíbenosti rodiny jako životní hodnoty mladých lidí. Zatímco ve výzkumu Petra Saka se tato hodnota objevuje až uprostřed žebříčku, dnešní studenti ji přisuzují 4. místo hned po zdraví, přátelství a lásce. Tímto se také potvrzuje pátá a zároveň poslední hypotéza. Jako kdyby se po úpadku minulého režimu tehdejší mladí lidé chtěli na protest vzdát a distancovat od hodnot, které byly pro tehdejší společnost prioritní. K velkému zklamání dochází u diferenciací hodnoty ekologie. Zůstává pro nás zamyšlením, proč dnešní mladí lidé tuto globální hodnotu obsazují na 17. místo za krásu, sex a profesně-rozvojové hodnoty oproti studentům v roce 1996, kteří hodnotu životního prostředí ocenili 6. místem. Milým překvapením pro nás může být diferenciací další hodnoty, a to altruismu, v žebříčku Petra Saka významově označenou jako užitečnost druhým. V tehdejších hodnotových orientacích studentů bezvýznamná hodnota

obsazující spodní příčky žebříčku hodnot se v dnešních hodnotových preferencích studentů ve Zlíně umístila na 11. místě.

Graf 10: Hodnotové preference středoškolských studentů ve Zlíně v roce 2009

Tehdejší polistopadová společnost, která kladla důraz na velké osamostatnění se a individuální zájmy, hodnotu altruismu a s ní spojené soudružnosti mezi lidmi neuměla a nechtěla docenit. Oproti tomu dnes a denně slyšíme ze všech stran o neziskových organizacích a veřejných sbírkách, o toleranci a soucitu společnosti se sociálně znevýhodněnými skupinami lidí – bezdomovci, mentálně postižení, etnickými menšinami – Romové, Vietnamci nebo lidmi s odlišnou sexuální orientací – homosexuálové, pedofilové apod. Již samotná teorie rozeznává pojem “syndrom pomáhajících“. Typické je také altruistické chování v mnoha subkulturách (EMO, punk), a tedy se nemůžeme divit větší preferenci této hodnoty dnešními adolescenty.

V celkovém měřítku se hodnotové orientace mezi stejně starými studenty s odstupem třinácti let příliš neodlišují. Převažují hédonistické a globální hodnotové orientace, střed obou žebříčků zaujímá reprodukční orientace, až poté profesně-rozvojová hodnotová orientace více ceněná dnešními adolescenty a naposled materialistická. K významným rozdílům dochází pouze u některých hodnot, o kterých bylo pojednáno v předchozím odstavci.

4.7 Shrnutí výsledků výzkumu

V závěru celého výzkumu mohu konstatovat, že hodnotová orientace dnešních mladých lidí se o poznání neliší v důsledku generačního vývoje třinácti let ani v závislosti na vzdělání a typu střední školy studentů. K výraznější diferenciaci v hodnotové orientaci středoškolské mládeže dochází z hlediska pohlaví.

Nejvíce si dnešní mladí lidé váží svého zdraví. Zároveň si uvědomují, že bez této hodnoty ztrácí ostatní jejich životní priority na významnosti. Spolu s touto hodnotou vrchol hodnotového žebříčku dotváří dvě hédonistické hodnoty přátelství a láska. Na základě tohoto zjištění je vidět obrovskou potřebu sociálních kontaktů u mladých lidí, potřeba sdílet své pocity, strasti a radosti s někým velmi blízkým ať už se jedná o životního partnera či blízkého přítele. Příjemné překvapení shledávám v preferenci následující hodnoty – rodina. V dnešní době býváme často upozorňováni prostřednictvím médií a celé naší společnosti na tzv. “križi rodiny“ spojenou s neúctou k rodině, vyznačující se nefungujícími rodinnými a partnerskými vztahy. Výzkum ale zpochybňuje toto tvrzení, jelikož se potvrzuje, že hodnota rodiny je pro mladé lidi stále velmi uznávanou a nepostradatelnou životní hodnotou

spojenou s potřebou fungujících vztahů jak k rodičům, sourozencům či budoucímu partnerovi. Představa mladých lidí o ideální a harmonické rodině tedy stále nabývá na významu a zůstává v očích mladých lidí neposkvřena. Další významnou hodnotou preferovanou adolescenty je sebedůvěra. Je důležité si uvědomit, že toto umístění na 6. místě v žebříčku hodnot vypovídá o jakémisi společenském vzorci dnešní doby, který klade stále větší důraz na samostatnost a vlastní sebedůvěru spojenou s vysokým sebevědomím u mladých lidí. Následují další velmi důležité hodnoty pro dnešní mládež – mír, peníze a sex. Nutno podotknout, že hodnota peněz zde byla míněna ke slušnému žití, a je velmi pozitivní, že dnešní mladí lidé si hodnotu peněz plně uvědomují. Reflektují, že v životě nedostanou nic zadarmo, ani že nebudou stále závislí na příjmu od svých rodičů. Hodnota seberealizace ještě spadá do první poloviny preferovaných hodnot středoškolských studentů. Pro dnešní mladou generaci vyvstává obrovská škála alternativ, jak trávit svůj volný čas, v jaké oblasti se seberealizovat. Čím více mají mladí lidé možností se seberealizovat, tím je jejich potřeba silnější. Proto je jejich hodnotová preference seberealizace takto velká. Ve středu žebříčku hodnot stojí hodnoty altruismu, kariéry, čestnosti, krásy a sounáležitosti. Umístění hodnoty altruismu svědčí o potřebě mladých lidí porozumět druhým, ale také silnou touhu po naplňujících a opravdových přátelských či partnerských vztazích, být oporou svým blízkým. Kariéra jako jedna z profesně-rozvojových hodnot kladených na mladé lidi dnešní informační společnosti upozorňuje na značnou potřebu uznání, oblíbenosti ve společnosti, ale také na potřebu vyniknout ve svém oboru, být lepší než ostatní, něco dokázat. Hodnota sounáležitosti hraje v životě mladého člověka důležitou roli. Je nepostradatelné s někým se ztotožnit, být uznáván mezi vrstevníky, patřit a prezentovat svoji životní filozofii prostřednictvím nějaké subkultury, směru, někam se “zařadit“. Nyní se dostáváme k méně preferovaným hodnotám – spravedlnost, ekologie, vzdělání a manželství. Docházíme ke zjištění, že mladých lidí se problémy související s životním prostředím příliš netýkají. Možná o nich nejsou dostatečně informováni natolik, aby si uvědomili hodnotu přírody jako takové a také to, že s jakým respektem s ní budou zacházet, bude jednou souviset s životem dalších generací. Nízkou preferenci hodnoty vzdělání přisuzují zautomatizování této hodnoty u mladých lidí, která se pro ně stala samozřejmostí, které si již neváží tak jako generace předchozí. Hodnota manželství obsazující 19. příčku celkového žebříčku hodnot vypovídá o nedůležitosti této hodnoty pro mladé lidi. Opět můžeme mluvit o obrovském tlaku moderní doby a západního způsobu života, kde se tato nízká preference manželství v očích mladých lidí ale také celé společnosti projevuje v módě rozvodů, kariérismu, ženské emancipace

apod. Cestování k mému překvapení obsadilo 20. pozici, níže můžeme najít společenskou prestiž, víru, majetek a naposledy moc. Hodnoty materialistického charakteru majetek, moc a společenská prestiž nejsou středoškolskými žáky ve Zlíně preferovány. Na základě tohoto zjištění došlo k potvrzení 4. hypotézy.

ZÁVĚR

Hodnotová orientace je významným činitelem subjektivity člověka. Spolu s potřebami, postoji a zájmy jedince tvoří motivaci k jednání člověka a výrazným způsobem determinuje směr či sílu tohoto jednání. Vedle subjektivních předpokladů hodnotové orientace jedince jako je emocionální stránka, myšlení a vnímání, jsou tu především vnější faktory, které nejvýraznějším způsobem hodnotovou orientaci jedince ovlivňují. Těmito vnějšími činiteli jsou rodina, škola, sociální skupina a prostředí. Okázalým způsobem bývá hodnotová orientace jedince determinována také různými vzorci makrosociálního charakteru – kulturními, politickými, etickými, mravními nebo souvisejícími s rozvojem informační společnosti. Nejvíce bývá ale jedinec a jeho hodnotová orientace ovlivňována lidmi, se kterými je v bezprostřední interakci – v rodině, ve škole, při komunikaci v různých sociálních skupinách. Důležitým prvkem je proto výchova, a to nejen ta nejbližší uskutečňovaná rodiči, ale také výchovné působení ve škole či sociální skupině např. v zájmovém kroužku. Je proto na místě, aby subjekty výchovy zajistily vše potřebné pro to, aby se hodnotová orientace jedince vyvíjela pozitivně.

Empirická část bakalářské práce vypovídá o stagnaci hodnotové orientace mládeže v důsledku třinácti let. Můžeme tedy mluvit o tom, že nejvýraznější posun v hodnotové orientaci mládeže nastal po změně politického režimu u nás, v roce 1989. Dnešní mladí lidé se stávají stále více vnímavější ke globálním a hédonistickým hodnotám. Je vidět obrovská míra individuality projevující se upřednostňováním svých zájmů, potřeby seberealizace a kariéry. Mladí lidé stále více pociťují význam rodiny a mezilidských vztahů spojených s altruismem a sounáležitostí. Chladní zůstávají vůči hodnotám materialistickým, ale také k víře a manželství. Na základě tohoto zjištění nezbyvá než konstatovat, že se setkáváme s nastupující generací vnímavých, sebevědomých mladých lidí, kteří ví, kam směřují, zároveň ctí konzervativní hodnoty jako čestnost a spravedlnost a touží po lásce a přátelství.

Domnívám se, že do jisté míry se mi podařilo shromáždit plnohodnotné informace k hodnotové orientaci středoškolské mládeže v teoretické části práce a realizovat výzkum, jehož výsledky budou přínosem v mnoha oblastech týkajících se hodnotových orientací. Na tomto základě došlo k naplnění cíle vytyčeného v úvodu bakalářské práce. Pokud bych měla tu možnost, tématu se věnovat i v budoucím bádání, jistě bych viděla jako zajímavý návrh výzkumu srovnání hodnotových orientací mládeže v jednotlivých subkulturách.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HARTL, P. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Budka, 1994. 304 s. ISBN 80-901549-0-5.
2. HNILICA, K. Výzkumné sdělení: systém a dynamika hodnot. *Pedagogika*, 2007. s. 167-184.
3. HORÁK, J. *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 1997. 84 s. ISBN 80-7083-257-6
4. HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele*. 1 vyd. Praha: Karolinum, 2003. 128 s. ISBN 80-246-0436-1.
5. HŘÍCHOVÁ, M., NOVOTNÁ, L. a kol. *Vývojová psychologie pro učitele*. 2. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. 82 s. ISBN 80-7082-626-6.
6. JŮVA, V. et al. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 121 s. ISBN 80-85931-95-8.
7. KELLER, J, GÁL, P. a kol. *Hodnoty pro budoucnost*. 1. vyd. Praha: G plus G, 1996. 95 s. ISBN 80-901896-4-4.
8. KOHOUTEK, R. a kol. *Základy pedagogické psychologie*. 1 vyd. Brno: Cerm, 1996. 184 s. ISBN 80-85867-94-X.
9. KOLLÁRIK, T., KOLLÁROVÁ, E. *Pracovní skupina z pohledu sociálnem psychologie*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo a nakladateľstvo odborov na Slovensku, 1990. 137 s. ISBN 80-7094-079-4.
10. KUČEROVÁ, S. *Úvod do pedagogické antropologie a axiologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1990. 52 s. ISBN 80-210-0141-0.
11. KUČEROVÁ, S., VÍTEK, M. a kol. *Studijní texty k sociální filosofii*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. 184 s. ISBN 80-7041-655-6.
12. LEPPIN, Z. *Filosofie hodnot a naše doba*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1968. 128 s.
13. MACEK, P. *Adolescence*. 2 vyd. Praha: Portál, 2003. 144 s. ISBN 80-7178-747-7.

14. MAREŠ, J., JEŽEK, S. Sociální prostředí školy očima adolescentů. In Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty. SMÉKAL, V., MACEK, P. 1. vyd. Brno: Barrister & Principál – studio, s.r.o., 2002. 265 s. ISBN 80-85947-83-8.
15. PELIKÁN, J. *Výchova pro život*. 2. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 124 s. ISBN 80-86642-31-3.
16. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 272 s. ISBN 80-7178-399-4.
17. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E. a kol. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-722-8.
18. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Brno: Paido, 1998. 272 s. ISBN 80-85931-48-6.
19. ŘÍČAN, P. *Psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 288 s. ISBN 80-7178-923-2.
20. SCHUSTEROVÁ, N. Konštrukt „hodnota“ v psychologickom ponímání. *Československá psychologie*, 2008. s. 265-275.
21. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
22. VELEHRADSKÝ, A. a kol. *Hodnoty a hodnocení v činnosti člověka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1978.
23. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1997. 456 s. ISBN 80-85866-20-X.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Kruhový model lidských hodnot (Schwartz, 1992).....	32
--	----

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Hodnotové preference mládeže v roce 1996 (Sak, 2000, s. 98)	37
Graf 2: Žebříček hodnot – OA Tomáše Bati a VOŠE Zlín	46
Graf 3: Žebříček hodnot – Gymnázium Zlín, Lesní čtvrť	47
Graf 4: Žebříček hodnot – Střední škola gastronomie a obchodu Zlín, Prodavač	48
Graf 5: Žebříček hodnot – Střední škola gastronomie a obchodu Zlín, Kuchař	49
Graf 6: Žebříček hodnot – Střední škola gastronomie a obchodu Zlín, Číšník	50
Graf 7: Žebříček hodnot – Střední průmyslová škola polytechnická, Elektrikář	51
Graf 8: Žebříček hodnot – Střední průmyslová škola polytechnická, Obráběč kovů	52
Graf 9: Žebříček hodnot – Střední průmyslová škola polytechnická, Knihař, tiskař	53
Graf 10: Hodnotové preference středoškolských studentů ve Zlíně v roce 2009	58

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Charakteristika OA Tomáše Bati a VOŠE Zlín / počet studentů.....	45
Tabulka 2. Charakteristika Gymnázium Zlín – Lesní čtvrť / počet studentů.....	45
Tabulka 3. Charakteristika Střední škola gastronomie a obchodu Zlín / počet studentů.....	45
Tabulka 4. Charakteristika Střední průmyslová škola polytechnická / počet studentů.....	45

SEZNAM PŘÍLOH

P1: Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK HODNOTOVÉ ORIENTACE

Milí studenti! Tento dotazník je součástí mé bakalářské práce a má zjišťovat Vaše postoje k životním hodnotám, které jsou zakomponovány do 24 výroků. Jednotlivým výrokům budete připisovat číslice na škále od 1 do 4 podle toho, jak jsou pro Vás významné.

Dotazník je anonymní, a proto Vás prosím o jeho pravdivé vyplnění. Děkuji za pozornost a věřím, že s Vaší pomocí přinese můj výzkum zajímavé poznatky v oblasti hodnotové orientace! Pavla Nováková, studentka 3. ročníku Sociální pedagogiky UTB ve Zlíně.

Pohlaví: (zakřížkujte)

- muž
- žena

Věk: ..... let (doplňte)

PRO MÉ ŽIVOTNÍ HODNOTY JE ...

1	2	3	4
nedůležité	spíše nedůležité	spíše důležité	velmi důležité

1. ... být zdravý, svého zdraví si vážit a nebýt ohrožován na životě.
2. ... mít v životě peníze ke slušnému žití bez přepychu.
3. ... mít opravdové přátele, na které se mohu vždy spolehnout.
4. ... žít sexuálním životem a uspokojovat své sexuální potřeby.
5. ... mít zázemí a oporu ve své rodině.
6. ... cestovat a poznávat odlišné země, jejich kultury, tradice a zvyky.

7. ... dosáhnout vysokoškolského vzdělání v oboru, o který mám zájem.
8. ... dokázat si poradit bez pomoci druhých a důvěřovat si.
9. ... chovat se vůči ostatním čestně a vždy v souladu s nepsanými pravidly.
10. ... žít na vysoké noze, vlastnit luxusní a přepychové věci.
11. ... opírat se o svou víru, která dává smysl mému životu.
12. ... seberealizovat se prostřednictvím svých zájmů, koníčků a aktivit.
13. ... respektovat přírodu jako součást svého života.
14. ... vstoupit jednou do manželství, které bude pro mne posvátné.
15. ... být nápomocný někomu, kdo mou pomoc potřebuje, soucítit s druhými lidmi.
16. ... líbit se ostatním a pečovat o svůj vzhled.
17. ... ovládat a manipulovat s druhými lidmi, mít nad nimi převahu.
18. ... být uznáván a doceněn za každou cenu.
19. ... patřit a být plnohodnotnou součástí své party, skupiny, hnutí.
20. ... dosáhnout co nejvyšší funkce či pozice ve své profesní kariéře.
21. ... existence spravedlnosti, norem, zákonů a jejich dodržování.
22. ... žít v demokracii, ve světě bez válek a zbraní.
23. ... žít svobodně, projevovat svévolně své postoje, názory, hodnoty, rozhodnutí.
24. ... milovat a být milován.